

STURLUNGA – TILURÐ OG MARKMIÐ

I. TILURÐ

1. Inngangur

HVER SKEYTTI SAMAN sögurnar sem mynda *Sturlungu*, eldri gerð hennar sem kennd er við *Króksfjarðarbók*, og hvað gekk henni eða honum til? Langoftast er í seinni tíð miðað við að safnandinn hafi verið Þórður Narfason, sem dó 1308. Þetta mótar skilning á því til hvers verið var sett saman. Hér á eftir er bent á að Þorsteinn Snorrason komi eins til greina sem safnandi, en hann dó líklega 1353. Hugmyndir um tilurð og markmið breytast sé miðað við Þorstein.

Á seinustu tveimur áratugum eða svo hefur athygli fræðimanna beinst æ meira að handritum frá 14. öld, hvaða verk eru valin saman í þau, með hvaða hætti þeim er komið fyrir og hvernig texta er breytt. Iðulega er spurt hvort ákveðin hugmyndafræði hvíli að baki. Þessi grein er sama merki brennd og hér er athyglinni beint að gerðum *Sturlungu*, einkum að *Króksfjarðarbók* en *Reykjarfjarðarbók* kemur og við sögu.

2. Safnandinn

Viða er fullyrt að safnandinn hljóti að hafa verið einn þriggja Narfasona frá Kolbeinsstöðum, Þórður, Þorlákur eða Snorri, og er tíðast að staðnæmst sé við Þórð lögmann,¹ en til er að láta sér nægja að nefna bræðurna saman án þess að taka einn út úr.² Þórður (d. 1308) átti heima á Skarði á Skarðsströnd

1 Sjá t.d., Guðrún Nordal, „3. Sagnarit um innlend efni – Sturlunga saga,“ *Íslensk bókmenntasaga* 1, ritstj. Vésteinn Ólason (Reykjavík: Mál og menning, 1992), 312–313.

2 Gunnar Karlsson, *Handbók í íslenskri miðaldasögu* 1. Inngangur að miðöldum (Reykjavík: Háskólaútgáfan 2007), 200–203. Guðbrandur Vigfússon mun fyrstur hafa bent á Narfasyni og nefndi Þórð sérstaklega sem hinn líklegasta safnanda, sbr. *Sturlunga saga* 1. *Including the Islendinga Saga by Lawman Sturla Thordsson and other Works*, útg. Guðbrandur Vigfússon (Oxford: Clarendon Press, 1878), ciii–cv.

og síðan bróðir hans, Snorri lögmaður, eftir hann (d. 1332).³ Þórður hefur þótt líklegastur þeirra bræðra sem safnandinn vegna þess að í *Sturlupætti* í *Sturlungu* kemur fram að hann þekkti Sturlu Þórðarson persónulega, enda dvaldist hann með honum veturinn 1271 til 1272. Í svonefndum *Formála* í *Sturlungu* eru lofsamleg ummæli um Sturlu sem eru talin vera komin frá safnandanum. Hafa ófáir freistast til að líta á Þórð sem lærisvein og eins konar arftaka Sturlu í ritstörfum, en Sturla er höfundur megin sögu *Sturlungu*, svonefndrar *Íslendingasögu*. Rök fyrir þeim bræðrum eru ekki síst að einn þeirra muni hafa samið *Geirmundarþátt* í *Sturlungu*, þar sem m.a. er fjallað um ættaróðal þeirra bræðra, Skarð á Skarðsströnd, og hann hafi eins samið *Haukdælaþátt* í sama verki, en amma þeirra bræðra var af Haukdælaætt.

Þorsteinn böllóttur Snorrason, Markússonar frá Melum, hefur líka talist koma til greina sem safnandi. Um það skal einkum bent á orð sem hljóta upprunalega að hafa verið viðbót safnanda og eru í *Guðmundar sögu dýra*, í gerð *Króksfjarðarbókar*; þar er vísað til Ketils Þorlákssonar, lögsögu-manns á Kolbeinsstöðum, sem „móðurföður Narfasona“. Í *Króksfjarðarbók* er eldri gerð *Sturlungu* en yngri gerðin er í *Reykjarfjarðarbók*. Texti *Reykjarfjarðarbókar* er glataður hér, en í blönduðum texta beggja gerða, sem finna má í Br (British Museum Add. 11, 127), stendur „móðurföður míns ítem móðurföður Narfasona“. Ketill var faðir Valgerðar, móður Narfasona, og Helgu, móður Þorsteins. Finnur Magnússon taldi að hér talaði Þorsteinn böllóttur en Guðbrandur Vigfússon hafnaði því.⁴ Björn M. Ólsen rökstuddi að Þorsteinn hefði bætt við orðunum „móðurföður míns ítem“ í yngri gerð *Sturlungu*, gerð *Reykjarfjarðarbókar*.⁵ Jón Jóhannesson leit svo á að texti Br væri sambræðingur frá 17. öld og taldi eðlilegast að halda að í frumgerðinni hefði staðið „móðurföður míns“.⁶ Hann

3 Um þá bræður og ætt þeirra, ætt Skarðverja og Kolbeinsstaðamanna, sjá Einar Bjarnason, *Íslenzkir ættstuðlar* 1 ([s.l.]: Sögufélagið, 1969), einkum 160–182.

4 Guðbrandur taldi að safnandinn hefði þekkt Sturlu persónulega en Þorsteinn hefði tæpast getað verið samtímamaður hans; þetta er vafasamt, sjá nánar um það hér aftar. Þá taldi hann mæla gegn Þorsteini ábóta að í *Sturlungu* kæmi fram „no clerical leaning or feeling“, sbr. *Sturlunga saga* 1, útg. Guðbrandur Vigfússon, civ. Það stenst ekki vel, sbr. það sem segir hér aftar um *Geirmundarþátt*.

5 Björn M. Ólsen, „Um Sturlungu“, *Safn til sögu Íslands og íslenzkra bókmenta að fornu og nýju* 3 (Kaupmannahöfn: Hið íslenska bókmentafélag, 1902), 504.

6 *Sturlunga saga* 2, útg. Jón Jóhannesson et al. (Reykjavík: Sturlunguútgáfan, 1946), xviii–xix.

mun hafa ætlað að þar talaði einn Narfasona. En Þorsteinn böllóttur kemur til greina, ekkert síður en einn Narfasona, þar sem hann var sonur Helgu Ketilsdóttur. Þorsteinn gat skrifað í upphafi „móðurföður míns og móðurföður Narfasona“. Þessu var svo eðlilega breytt í „móðurföður Narfasona“ í handritum af flokki *Króksfjarðarbókar*, enda óvíst að lesendur áttuðu sig á orðunum „móðurföður míns“ og hver talaði þar. Orðalagið lifði hins vegar í handritum af flokki *Reykjarfjarðarbókar* nema hvað *item* kom að líkindum í stað og.⁷ Sé eingöngu miðað við þetta orðalag kemur Þorsteinn jafnt Narfasinum til greina sem safnandi.

Áður en lengra er haldið verður þó að láta koma fram að óvíst er að Snorri Narfason hafi verið albróðir Þórðar og Þorláks. Í *Hauksbók Landnámu* er vísað til „Ketils, föður Valgerðar, móður þeirra Narfasona, Þorláks og Þórðar“.⁸ Má því vera að Snorri hafi ekki verið sonur Valgerðar Ketilsdóttur og gat þá ekki talað um Ketil sem móðurföður sinn.

Er vitað til að Þorsteinn böllóttur hafi stundað fræðimennsku? Stundum er talið að hann hafi tekið saman *Melabók Landnámu*, en Jón Jóhannesson taldi föður hans, Snorra lögmann Markússon, þó líklegri höfund.⁹ Undir það tók Jakob Benediktsson og benti á að í *Melabók* er ætt Melamanna alltaf rakinn til Markúsar, föður Snorra, en Þorsteinn hefði sennilega rakið hana til Snorra, föður síns, en ekki aðeins Markúsar, afa síns.¹⁰ Bæta má við að það væri í stíl við *Sturlubók* og *Hauksbók* af *Landnámu* að lögmaður fjallaði um landnám og ættir frá landnámsmönnum og höfðingjum (goð- orðsmönnum).¹¹

Þótt Þorsteinn hafi e.t.v. ekki samið *Melabók* mun hann þó hafa komið að fræðimennsku. Í *Þórðar sögu hreðu* er hann talinn síðastur afkomenda Eiðs, sonar Miðfjarðar-Skeggja, og hefur það verið talið vísbending um að

7 *Reykjarfjarðarbók* mun vera rituð af skagfirskum manni á síðari hluta 14. aldar, sbr. Stefán Karlsson, „Ritun Reykjarfjarðarbókar. *Excursus: Bókagerð bændna*,“ *Stafkrókar. Ritgerðir eftir Stefán Karlsson gefnar út í tilefni af sjötugsafmæli hans 2. desember 1998*, ritstj. Guðvarður Már Gunnlaugsson, Stofnun Árna Magnússonar á Íslandi, Rit 49 (Reykjavík: Stofnun Árna Magnússonar, 2000), 319.

8 *Landnámabók*, útg. Jakob Benediktsson, Íslensk fornrit 1 (Reykjavík: Hið íslenska fornritafélag, 1968), 95.

9 Jón Jóhannesson, *Gerðir Landnámabókar* (Reykjavík 1941), 55–56.

10 *Landnámabók*, lxxxiii–lxxxiv. Þetta er þó nokkru flóknara: venjulega er talað um Hallberu sem Markús Þórðarson átti og Helgu sem Snorri Markússon átti.

11 Um frekari rök gegn Þorsteini sem höfundi *Melabókar*, sjá Hermann Pálsson, *Helgafell. Saga höfuðbóls og klausturs*, Snæfellsnes 2 (Reykjavík: Snæfellingaútgáfan, 1967), 138–139.

hann hafi komið að gerð sögunnar.¹² Það er þó aðeins tilgáta, en vissulega álitleg. En þar sem Þorsteinn var kanúki á Helgafelli, og síðar ábóti, líklega 1344 til 1353, hefur hann sjálfsagt komið að alls kyns fræðastarfsemi.¹³

Björn M. Ólsen taldi að Þorsteinn hefði bætt *Þorgils sögu skarða* við Sturlungusafnið og að texti *Reykjarfjarðarbókar* sé beinlínis eða óbeinlínis afskrift af *Sturlungu* Þorsteins. Jón Jóhannesson féllst á þetta í doktorsritgerð sinni og taldi víst að Þorsteinn hefði bætt við ýmsu öðru.¹⁴ En í útgáfu sinni af *Sturlungu* 1946 dæmdi hann Þorstein úr leik sem hugsanlegan safnanda fyrir frumgerð *Sturlungu*, og mun það hafa verið vegna þess að hann taldi „móðurföður míns“ eiga við einn Narfasona, svo sem getið var. Safnandinn hefði þekkt Sturlu Þórðarson en Þorsteinn hafi varla munað hann, og jafnframt hefði hann átt að fjalla meira um ættir Melamanna en Skarðverja með viðbótum sínum í *Sturlungu*. Enn fremur taldi Jón óþarft að gera ráð fyrir aðild Þorsteins að hinni lengdu gerð, gerð *Reykjarfjarðarbókar*.¹⁵ Síðan munu fáir eða engir hafa ætlað Þorsteini neina aðkomu að samsteypu *Sturlungu*.

Spurt er hvað vakti fyrir safnandanum með samningu ofangreindra þátta, *Geirmundarþáttar* og *Haukdælaþáttar*, og um leið með Sturlungusafninu. Hætt er við að svörin séu jafnan miðuð við hver teljist hafa verið safnandinn. Sé miðað við Þórð eingöngu hlaut frumgerðin að hafa orðið til fyrir lát hans, 1308. Annar er uppi ef miðað er við kanúkann Þorstein böllótt, ábóta á Helgafelli. Líta má á það hvort Þorsteinn komi til greina og hvað breytist við það, t.d. í skilningi á umræddum þáttum. Skýrt skal tekið fram að ekki er lagt til að miða jafnan við Þorstein fremur en Narfasyni, Þorlák (d. 1303) og Þórð, heldur er tilgangurinn að reyna að varpa ljósi á hverjir standi helst á bak við hið mikla verk, samsteypuna í *Sturlungu*, hagsmunum

12 *Kjalnesinga saga*, útg. Jóhannes Halldórsson, Íslensk fornrit 14 (Reykjavík: Hið íslenska fornritafélag, 1959), xlix–li.

13 Hermann Pálsson, *Helgafell*, 70–72. Þorsteinn var bróðir af Ágústínusarreglu, eða kanúki, á Helgafelli áður en hann var kjörinn ábóti þar 1344 (vígður 1345). Ekki er fullvíst hvenær hann dó en líklega þó 1353. Á Helgafelli voru teknar saman sögur helgra manna en líka afrituð lögbókarhandrit, segir Hermann, og enn fremur *Alexanderssaga*, *Rómverjasaga*, *Sverrissaga*, *Hákonarsaga* og *Magnúss saga lagabætis*, sbr. sama rit, 138–139. Ólafur Halldórsson hefur fjallað um bókagerð og tengsl milli Helgafells og Skarðs um miðbik 14. aldar, sbr. Ólafur Halldórsson, *Helgafellsbækur fornar*, Studia islandica 24 (Reykjavík: Heimskedeild Háskóla Íslands, Bókaútgáfa Menningarsjóðs, 1966), 35–45.

14 Björn M. Ólsen, „Um Sturlungu“, 504, 508; Jón Jóhannesson, *Gerðir Landnámabókar*, 55.

15 *Sturlunga saga* 2, útg. Jón Jóhannesson et al., xvi–xx.

hverra hún þjóni best. Er þá vert að kanna hvort til *Sturlungu* kunni að hafa verið stofnað eftir 1308.

3. Geirmundarþáttur

Í *Geirmundarþætti* í *Sturlungu* er ekki farið eftir *Sturlubók Landnámu* heldur *Melabók*, eða sams konar texta, um landnám Geirmundar, sem nam að sögn Skarðsland á Skarðsströnd, og er þetta skrátið heimildarval, sé höfundurinn einn Narfasona af Skarðverjaætt. Þess hefði verið að vænta að Narfasynir fylgdu frásögn Sturlu Þórðarsonar í *Sturlubók Landnámu* um mörk við Klofasteina en miðuðu ekki við Búðardalsá, eins og gert er í *Melabók*.¹⁶ Jón Jóhannesson varð að viðurkenna að „kynlegt“ væri að *Sturlubók* skyldi ekki fylgt hér og datt helst í hug að safnandinn hefði ekki haft hana við höndina þegar hann safnaði saman sögum í *Sturlungu*.¹⁷ Það er auðsæilega vandræðaleg skýring, einkum ef Þórður Narfason átti í hlut. Þar sem hann dvaldist með Sturlu um hrið er litið svo á, eins og nefnt var, að hann hafi verið lærisveinn hans; kemur varla til greina að hann hafi hafnað frásögn Sturlu. Má rifja upp að þeir voru báðir bændur á Skarði, Þórður og Snorri Narfasynir. Sé miðað við lýsingu *Sturlubókar* var landnám Geirmundar mun stærra en gert er ráð fyrir í *Melabók*, náði um 1½ km lengra norðaustur frá Búðardalsá eða alveg norður að Klofasteinum. Þetta víðara landnám mátti vafalaust nota sem rök fyrir að hafa með í sókn Skarðs þrjá bæi sem voru teknir undan Skarðskirkju 1259 eða þar um bil, og lágu milli Búðardalsár og Klofasteina og þar austur af.¹⁸ Hér voru sennilega umtals-

16 *Landnámabók*, 151–153. Jón Jóhannesson gerði reyndar ráð fyrir að farið væri eftir texta *Styrmisbókar*; má vera að *Melabók* hafi hér óbreyttan texta hennar.

17 Jón Jóhannesson, *Gerðir Landnámabókar*, 165–170, 216–218.

18 Algengast hefur verið að telja Klofasteina vera Hringsteina, á mörkum Tinda og Nýps, en þeir eru horfnir. Þegar Sigvarður biskup vígði kirkju í Búðardal 1259, að tölu fornbréfasafns, tók hann bæinn undan Skarðskirkju og líka Hvarfsdal og Tinda að tíundum og öðrum skyldum, en bæirnir þrír lágu milli Klofsteina og Búðardalsár. Skarðskirkja hlaut hálfa Brekku í Bitru í uppbót (8 h); *Diplomatarium Islandicum. Íslenzkt fornbréfasafn, sem hefir inni að halda bréf og gjörninga, dóma og máldaga, og aðrar skrár, er snerta Ísland eða íslenzka menn* 1. 834–1264, útg. Jón Sigurðsson (Kaupmannahöfn: Hið íslenzka bókmentafélag, 1857–1876), 596–597; 2. 1253–1350, útg. Jón Þorkelsson (1888–1893), 117, 634–636. Árni Björnsson telur að miðað hafi verið við klofinn stein hjá Búðardalsá en ekki Hringsteina (ætlaða Klofasteina), sbr. Árni Björnsson, *Í Dali vestur. Ferðafélag Íslands, Árbók 2011* (Reykjavík: Ferðafélag Íslands, 2011), 130–133. Virðist fremur undarlegt að miða bæði við Búðardalsá og klofinn klett við hlið hennar, skýrara að miða eingöngu við Búðardalsá.

verðir tíundarhagsmunir í húfi, gjald sem Skarðverjar vildu sjálfsagt halda. Því til stuðnings má nefna að Snorri Narfason gekk eftir við biskup að tíund væri greidd úr Fagurey til Skarðskirkju, og Ormur sonur hans kærði fyrir öðrum biskupi að ekki hefði greiðst tíund af Svíney til Skarðskirkju.¹⁹ Eru varla líkur til að Skarðverjarnir Þórður og Snorri hefðu fremur valið Melabókartexta en *Sturlubók*. Vera má að Sturla hafi einfaldlega stækkað landnám Geirmundar vegna bæjanna þriggja.²⁰ Kann að vera að bræðurnir hafi vitað það, en jafnvel þótt þeir hefðu talið fræðin vafasöm hlytu þeir að hafa fylgt Sturlu að málum. Skiptir varla nokkru að þeir töldust afkomendur Steinólfs í Fagradal og viðmiðun *Sturlubókar* við Klofasteina skerti landnám hans á þessum stað.

Hér má bæta við að rök eru til að halda að *Sturlubók* sé ekki heldur fylgt í *Haukdælafætti*, þar muni farið eftir *Melabók* (Styrmisbókartexta), sem mælir enn gegn Narfasinum. Það var hins vegar á allan hátt eðlilegt að Melamaðurinn Þorsteinn fylgdi frekar *Melabók* en *Sturlubók*.

Hvert var markmiðið með samningu *Geirmundarþátta*? Verður ekki séð að Narfasynir hafi verið komnir af Geirmundi og benti Jón Jóhannesson einmitt á það, en taldi jafnframt að Skarð væri miðdepill þáttares en ekki Geirmundur. Ekki verður fallist á þetta: Geirmundur er aðalatriðið, göfugur uppruni hans í Noregi, víkingaferðir, höfðingleg lund og stórbrotinn búskapur hans, bæði á Skarði og á Ströndum. Sjálfur var Þorsteinn böllóttur kanúki og ábóti á Helgafelli þar sem öflun aðfanga var vafalaust margbrotin og umfangsmikil; búskaparhættir Geirmundar munu hafa verið á áhugasviði hans. Í þættinum er rakin ætt frá Geirmundi til Þorgils Oddasonar á Staðarhóli (d. 1151), og næst á eftir þættinum kemur saga hins sama Þorgils og Hafliða Mássonar. Í sögunni er Þorgils lýst á svipaðan hátt og Geirmundi í þættinum, hjá honum var mannmargt og rausn og hann var stórfengur og auðugur, segir sagan, og fram kemur að hann dró að föng frá Ströndum, eins og Geirmundur.²¹ Í þættinum kemur fram að Þorgils var fimmti maður frá Geirmundi og er ætt rakin sérstaklega til

19 *Diplomatarium Islandicum* 2, 636; 3. 1269–1415 (1890–1896), 302.

20 Þórhallur Vilmundarson telur „að Sturla hafi fært landamerkin [frá Búðardalsá að Klofasteinum] vegna þess að jarðirnar þrjár lágu undir Skarðskirkju fram á 13. öld“, sbr. *Harðar saga*, útg. Þórhallur Vilmundarson, Íslensk fornrit 13 (Reykjavík: Hið íslenska fornritafélag, 1991), cxxxii.

21 *Sturlunga saga* 1, útg. Jón Jóhannesson et al., 13–14, 16, 19.

hans.²² Sjálfur var Þorsteinn böllóttur sjötti maður frá Þorgils og því kominn af Geirmundi, ólíkt Narfasonum.²³ Það er grunnhugmynd í þættinum, sem nánar greinir, að höfðinglegt háttalag gengur í ættir, og þannig tengist Þorgils Oddason *Geirmundarþætti*. Geirmundur er því aðalatriði og höfðinglegir búskaparhættir hans, en ekki Skarð sérstaklega. Þetta bendir ekki til Narfasona.

Frásögnin um reynilundinn í *Geirmundarþætti* tengist vafalítið þeirri trú að reynir væri tré Þórs. Yfir reynilundinum lýsti ljós sem merkti að staðnum væri ætlað mikið hlutverk í kristni, en Geirmundur skildi það víst ekki. Geirmundur hafði illan bifur á reynitrjánnum, og þar með illan bifur á heiðni, a.m.k. Þór. Kirkjan á Skarði var reist á staðnum og var vörn gegn heiðni. Er trúlegt að Þorsteini kanúka eða ábóta hafi líkað þessi frásögn, sem hann sótti líklega í munnmæli. Er þetta eitt dæmi af mörgum um heiðingja sem var andsnúinn heiðni og hefði líklega fagnað kristni ef hann hefði átt kost á að kynnast henni. Þetta er m.ö.o. upphafning Geirmundar.

Höfundur lætur þó ekki hjá líða að koma ætt Skarðverja að líka og þar kann Þorsteinn að hafa vélað um, hann var sjálfur af ættinni. Þorgils prestur Snorrason, goðorðsmaður á Skarði (d. 1201), var afi Valgerðar sem var móðir Helgu Ketilsdóttur, Þorlákssonar, og amma Þorsteins, svo sem fram er komið.²⁴ Þorsteini böllótt mun því hafa verið annt um ættina og hlut hennar. Ættartölur í lok þáttarins þykja benda til Narfasona, ættir eru mikið raktar til Skarð-Snorra (d. 1260), föður Narfa. En þess er og að gæta að framan af í ættartölunum virðist Snorri lögsögumaður Húnbogason á Skarði (d. 1170) vera miðdepillinn, ættir eru raktar til konu hans og móður hans.²⁵ Þorsteinn böllóttur var fimmti maður frá Snorra lögsögumanni Húnbogasyni. En honum kann líka að hafa verið annt um Skarð-Snorra vegna frænda sinna, Narfasona.

22 *Sturlunga saga* 1, útg. Jón Jóhannesson et al., 10.

23 Um þessa siðarnefndu ættfærslu sjá *Landnámabók*, „Ættaskrár. X. Reyknesingar“; um Þuríði Hallsdóttur, sbr. sama rit, „Ættaskrá VII a. Kjalleklingar“, þar sem Þuríður kemur aftur við sögu.

24 *Sturlunga saga* 1, útg. Jón Jóhannesson et al., „20. ættskrá“.

25 *Sturlunga saga* 1, útg. Jón Jóhannesson et al., 10–11.

4. *Haukdælaþáttur*

Í *Haukdælaþætti* er fyrst fjallað lofsamlega um biskupa af ætt Mosfellinga en síðan vikið að Haukdælum, Teiti, Halli biskupsefni og Gissuri Hallssyni, sem í þættinum er sagður hafa verið hinn besti klerkur. Að lokum segir frá Þórum tveimur Guðmundardætrum á Þingvöllum og dagdraumum þeirra um mannsefni. Efnið í þættinum gæti vel verið komið að mestu leyti frá Haukdælum sjálfum. Hluti þáttarins um Þórunar kann þó að vera kominn frá safnanda *Sturlungu*.

Hvernig stóð á þessari frásögn um systurnar á Þingvöllum? Þóru yngri er hampað, hún er skynsöm, gætin og staðföst. Hin eldri Þóra er hégómleg nokkuð, að mati hinnar yngri, sem taldi tal hennar óþarfa og jafnvel „geipan“, en hin eldri herti stöðugt á um að hin yngri lýsti vilja sínum um mannsefni. Hún lét loks undan og reyndist fella hug til Þorvalds Gissurarsonar, og sagði eftirminnilega um konu hans: „Það vilda eg að Jóra biskupsdóttir andaðist...“. Hin yngri Þóra reyndist þannig skapmikil og einbeitt í vilja sínum, og varð kona Þorvalds í Hruna þegar hann hafði misst Jóru. Meðal barna þeirra Þóru voru Halldóra og Gissur jarl. Halldóra varð kona Ketils Þorlákssonar á Kolbeinsstöðum og amma Narfasona, en á Kolbeinsstöðum mun líklega hafa dvalist fyrrnefnd Helga, laungetin dóttir Ketils og móðir Þorsteins böllóts. Þannig hafði Þorsteinn tilefni til að fjalla lofsamlega um Þóru yngri og sagan um hana kann að vera komin frá Helgu og Halldóru. Helga kann m.ö.o. að hafa sagt Þorsteini, syni sínum, þessa sögu.²⁶

5. Annað viðbótarefni safnanda

Svo er að sjá að safnandi hafi reynt að draga sem skýrast fram og skerpa andstæður milli Sturlu Sighvatssonar og Gissurar Þorvaldssonar, eins og Pétur Sigurðsson benti á, og taldi að safnandinn hefði skotið inn efni í því skyni.²⁷ Kunnugt er að Sturlu Þórðarsyni var mjög í nöp við Gissur

²⁶ Pétur Sigurðsson taldi þáttinn saminn við Breiðafjörð og af safnanda, einhverjum Narfasona. Niðurlagið um Þórunar rakti hann til Halldóru, en nefndi ekki Helgu, sbr. Pétur Sigurðsson, „Um Haukdælaþátt“, *Festskrift til Finnur Jónsson 29. maj 1928* (Kaupmannahöfn: Levin & Munksgaards forlag, 1928).

²⁷ Pétur Sigurðsson, „Um Íslendingasögu Sturlu Þórðarsonar“, *Safn til sögu Íslands og íslenzkra bókmennta að fornu og nýju* 6 (Reykjavík: Hið íslenska bókmenntafélag, 1929–1939), 42.

Þorvaldsson á síðustu árum þjóðveldis. Sturla lagði fæð á Gissur árið 1261, kallaði hann slægan lygara og svikara í vísu sem hann orti og líkti við Óðin.²⁸ Er vafasamt að gróið hafi um heilt á milli þeirra. Í *Íslendingasögu* gætir Sturla vissulega stillingar í frásögnum af Gissuri, hinum æðsta fulltrúa konungs, en þó kemur þrisvar fram í verkinu að menn vissu ekki hverjum Gissur fylgdi að málum (80. (75.), 91. (86.) og 104.(99.) kapítuli) og mun það frá hendi Sturlu. Hann vildi líklega benda á að menn vissu ekki hvar þeir hefðu Gissur, og Pétur Sigurðsson nefnir óhreinlyndi Gissurar í þessu sambandi.²⁹ Vissulega er athyglisvert að Sturla skuli klifa á þessu atriði, Gissur gaf ekkert upp um stuðning, lét vel til beggja, lét til allra skipulega. Segja mátti að Gissur hafi verið hlutlaus, en klifunin vekur grun um undirhyggju af hálfu hans eða að brugðið gæti til beggja vona, hann hafi ekki verið heill. Ályktun Péturs um óhreinlyndi er því ekki óeðlileg. Í samtektinni um Gissur (í 126. (121.) kapítula), sem Pétur telur vera frá safnanda, segir hins vegar að Gissur hafi jafnan verið „afskiptalítill“ við deilur höfðingja. Þar er annars mikið lof um Gissur, hann hafi verið höfðingi mikill, vitur, vinsæll, skýrlegur, blíðmæltur og hinn drjúlegasti við ráðagerðir, vinsæll meðal bestu bænda. Lýsing Sturlu Sighvatssonar á sama stað er hins vegar heldur nóturleg, segir þar „að nær engir menn hér á landi héldu sér réttum fyrir honum“, svo mikill hafi ofsi hans verið. Safnandinn hefur ekkert gott að segja um Sturlu. Vegna náinna tengsla Þórðar Narfasonar við Sturlu Þórðarson er vafasamt að hann hefði dregið upp svo lofsamlega mynd af Gissuri, þótt hann væri ömmubróðir hans, og ósennilegt að hann hefði dregið upp svo nóturlega mynd af Sturlu Sighvatssyni, sem nafni hans virðist hafa dáð svo mjög.³⁰

Guðrún Nordal fjallar um þessar andstæður í bók sinni, *Ethics and Action in Thirteenth-Century Iceland*, The Viking Collection, Studies in Northern Civilization 11 (Óðinsvéum: Odense University Press, 1998), einkum 52–65.

28 *Sturlunga saga* 1, útg. Jón Jóhannesson et al., 528.

29 Pétur Sigurðsson, „Um Íslendinga sögu Sturlu Þórðarsonar,“ 43.

30 Vissulega voru endalok Sturlu Sighvatssonar á Örlygsstöðum ömurleg, samkvæmt lýsingu nafna hans og frænda, og líklegt að hann hafi viljað draga fram að dramb eða óhóf hafi orðið frændanum að falli; hann gætti ekki að guði fyrr en undir andlátið og iðraðist, sbr. Helgi Þorláksson, „Sturla Þórðarson, minni og vald,“ 2. *íslenska söguþingið 30. maí – 1. júní 2002. Ráðstefnurit 2*, ritstj. Erla Hulda Halldórsdóttir (Reykjavík: Sagnfræðistofnun Háskóla Íslands, Sagnfræðingafélag Íslands, Sögufélag, 2002), 319–341. Í lýsingunni kemur þó fram hluttekning og jafnvel hlýja enda voru þeir nafnar mjög nákomnir og aðdaun Sturlu Þórðarsonar ótvíræð.

Þeir Pétur og Úlfar Bragason telja báðir líklegt að safnandinn hafi skotið inn þætti um Jóreiði í Miðjumdal.³¹ Vegna lofsamlegra ummæla í þættinum um Gissur virðist ótrúlegt að frásögnin sé kominn frá Sturlu.³² Þar með er líka ósennilegt að Narfasynir hafi bætt þættinum við, a.m.k. er Þórður mjög ósennilegur í þessu viðfangi. Þá er Þorgils skarði í Jóreiðardraumum kallaður illur fugl sem í sitt hreiður skíti, en varla létu Sturla og Þórður Narfasón slíkar sagnir lifa um höfðingja af Sturlungaætt.³³ Sé haft í huga hversu nákominn Þórður Narfasón virðist hafa verið Sturlu verður að teljast fremur ólíklegt að hann hafi talið við hæfi að hampa Gissuri, eins og gert er, einkum í Jóreiðarþætti en líka, eins og sumir telja, í ætluðum viðbótum í safninu.

6. Formálinn

Um Sturlu Þórðarson segir í *Formálanum* svonefnda í *Sturlungu* (*Sturlungu-formálanum*): „hann vissa eg alvitrastan og hófsamastan“, og er jafnan litið svo á safnandinn hafi frumsamið þetta og þekkt Sturlu persónulega. Þorsteinn mun hafa dáið 1353 og hafi hann verið nærri áttæðu kann hann að hafa hitt Sturlu, t.d. árið sem hann dó (d. 30. júlí 1284) eða nokkru fyrr og munað hann. En Birni M. Ólsen fannst þetta ekki koma til greina, og Guðbrandi Vigfússyni og Jóni Jóhannessyni sýndist það hæpið og litu þeir svo á að Þorsteinn gæti ekki verið safnandi frumgerðar. Þó kann vel að vera

31 Pétur Sigurðsson, „Um Íslendinga sögu Sturlu Þórðarsonar,“ 124 (þátturinn hafi svo fallið út í gerð *Reykjarfjarðarbókar*); Úlfar Bragason, „In the scriptorium of *Sturlunga's* compiler,“ *International Scandinavian and Medieval Studies in Memory of Gerd Wolfgang Weber*, ritstj. Michael Dallapiazza et al., Hesperides, Letterature e culture occidentali 12 (Trieste: Edizioni Parnaso, 2000), 478, 481; Úlfar Bragason, *Ætt og saga. Um frásagnarfræði Sturlungu eða Íslendinga sögu hinnar miklu* (Reykjavík: Háskólaútgáfan, 2010), 233–234, 241–243.

32 Vésteinn Ólason, „Jóreiðar þáttur,“ *Sturlaðar sögur sagðar Úlfari Bragasyni sextugum*, 22. apríl 2009, ritstj. Guðrún Nordal et al. (Reykjavík: Menningar- og minningarsjóður Mette Magnussen, 2009), 104–107.

33 Guðrún Nordal getur þess til að sá sem tók *Króksfjarðarbók* saman („editor“) hafi bætt við draumum Jóreiðar, m.ö.o. að safnandi *Sturlungu* hafi ekki gert það í frumgerð hennar, sbr. Guðrún Nordal, „To dream or not to dream: A question of method,“ *The Fantastic in Old Norse/Icelandic Literature. Sagas and the British Isles* 1. Preprint Papers of The 13th International Saga Conference. Durham and York, 6th-12th August, 2006, ritstj. John McKinnell et al. (The Centre for Medieval and Renaissance Studies, Durham University, 2006), 311, sbr. 306, 309. Þetta virðist hugsanlegt enda eru Jóreiðardraumar ekki í *Reykjarfjarðarbók*.

að Þorsteinn hafi hitt Sturlu, svo sem sjö ára gamall. Hafi þetta gerst 1284 hefur Þorsteinn verið 76 ára þegar hann lést. En eins getur verið að sá sem lýsir Sturlu í *Formálanum* meti hann eftir því sem hann hafði heyrt um hann og framkomu hans. Þannig kann Þorsteinn að hafa heyrt lofsamleg ummæli um Sturlu á æskuheimili sínu á Melum. Loks er hugsanlegt að orð *Formálans* séu ritklif og lúti því ekki endilega að persónulegum kynnum.³⁴

7. Ættrakning

Mælir nokkuð gegn því að Þorsteinn böllóttur hafi tekið saman gerð *Króksfjarðarbókar*? Jón Jóhannesson gerði ráð fyrir að Þorsteinn hefði ekki gert það, ella hefði hann þá lagt meiri rækt við að rekja ættir Melamanna en Skarðverja, eins og nefnt var.³⁵ Jón virðist ekki hafa gætt þess að Þorsteinn böllóttur var líka ættaður frá Skarði, kominn af Þorgilsí Snorrasynti, eins og fram er komið. En hér er þó einkum á það að líta að Þorsteinn var son-arsonur Markúsar Þórðarsonar, sem var frá Görðum á Akranesi, en sú ætt kemur afar mikið við sögu í allri *Sturlungu*, feðgarnir Böðvar og Þórður og synir Þórðar, bræðurnir Þorleifur, Böðvar í Bæ og Markús sjálfur. Hinn síðastnefndi eignaðist konu frá Melum og settist þar að, en er að vísu sjaldnast nefndur af bræðrunum. Þó er hann nefndur fimm sinnum í *Sturlungu*, en t.d. Narfi Snorrason (d. 1284), faðir Narfasona, einungis þrisvar sinnum. Hann kemur fyrst við sögu í *Sturlungu* 1253, var þá orðinn prestur og átti heima á Kolbeinsstöðum, nærri mynni Hítardals, og hefur því verið á miklum söguslóðum. Rök eru til að halda að hann hafi ekki fæðst síðar en 1220.³⁶ Ef ættrakning er notuð sem röksemd um höfund er mikilvægt hversu lítið Narfi kemur við sögu í *Sturlungu*, og ekkert í ættartölum, og það bendir varla til Narfasona. Fátt bendir til Narfa sem heimildarmanns og ætlaðar viðbætur í *Sturlungu* hafa ekki verið raktar til hans.³⁷

34 Sverrir Tómasson, *Formálar íslenskra sagnaritara á miðöldum. Rannsókn bókmenntahefðar*, Stofnun Árna Magnússonar á Íslandi, Rit 33 (Reykjavík: Stofnun Árna Magnússonar á Íslandi, 1988), 222–230. Fram kemur að óbilugar heimildir voru vitrir menn, fróðir, traustir, reyndir, visir og sannorðir.

35 *Sturlunga saga* 2, útg. Jón Jóhannesson et al., xix.

36 Björn M. Ólsen, „Um Sturlungu,“ 506.

37 Björn M. Ólsen, „Um Sturlungu,“ 505–506. Björn bendir á dæmi þess að Þórður Narfason kunni að hafa verið heimildarmaður um frásagnaratriði nokkurt, tengt Narfa. Aðrir koma þó til greina.

Sé Þorsteinn safnandinn, má spyrja hvort faðir hans, Snorri Markússon á Melum, komi eitthvað við sögu. Sennilega mun Snorri (d. 1313) hafa verið of ungur til að geta komið að marki við sögu í *Sturlungu*, en er þó nefndur í þjónustu frænda síns, Vigfúsar Gunnsteinssonar, á Staðarhóli, árið 1263. Vigfús fór með goðorð Staðarhólsmanna og Reyknesinga.³⁸

Á einum stað hafði þó Þorsteinn tækifæri til að koma að ætt sinni, ætt Garðamanna. Í *Sturlungu* er sérstakur kafli með ættartölum. Þar eru taldir upp Oddaverjar, Sturlungar, Ásbirningar, Svínfellingar, Seldælir, Vatnsfirðingar og ætt Þorsteins rangláts sem eru einkum Hítðælir og Kolbeinsstaðamenn, ættir þeirra Þórðar Narfasonar og Þorsteins sjálfs. Ekki er vitað hver samdi þennan ættartölukafla og valdi úr ættirnar, en Björn M. Ólsen gat þess til að Sturla Þórðarson hefði viljað hafa ættartölurnar með *Sturlusögu* og *Íslendingasögu*.³⁹ Sturla hefur þó varla tekið tölurnar saman; þær ná vart fram yfir 1240 enda vantar t.d. syni Sæmundar Jónssonar í Odda og syni Brands Kolbeinssonar, en annar þeirra varð tengdasonur Sturlu. Þá vantar Hrafn Oddsson og þó benda kannski ættartölurnar helst til Seldæla. Segir afar rækilega frá þeim, og meira að segja tekið fram í kafla um Ásbirninga hverjar voru fylgdarkonur Sveinbjarnar og Kráks Hrafnssona af Seldælaætt. Sturla hefur ekkert átt við ættartölurnar að öllum líkindum. Safnandi mun hafa sleppt ættrakningu Haukdæla, enda kom hann þeim fyrir í *Haukdælafætti*, og ættrakningu Skarðverja skráði hann í *Geirmundarfætti*. Ekki er líklegt að safnandi hafi annars breytt miklu í ættartölukaflanum, en þó setti hann inn viðbætur um Skarð-Snorra í ættartölum Svínfellinga og Seldæla og skaut inn fróðleik um móður Ketils Þorlákssonar. Þorsteinn kann að hafa skotið þessum viðbótum inn, en hann hefur ekki nýtt færið og búið til sérstakan þátt um ættir Garðamanna. Það afsannar auðvitað ekki aðild hans að samsteypunni. Þar segir mikið frá Garðamönnum, Þórði Böðvarssyni og sonum, eins og nefnt var, og það gat nægt Þorsteini. Auk þess kann hann að hafa samið verkið fyrir veraldlega forkólfa af ættum Kolbeinsstaðamanna eða Skarðverja og það ráðið áherslum, eins og komið skal að.

38 Lúðvík Ingvarsson, *Goðorð og goðorðsmenn* 3 (Egilsstöðum: höfundur, 1986), 212–216.

39 Björn M. Ólsen, „Um Sturlungu,“ 385; *Sturlunga saga* 2, útg. Jón Jóhannesson et al., xxv.

8. Styttling *Hrafnsögu* og aðlögun *Prestssögunnar*

Hefði Þorsteinn kanúki stytt *Hrafnsögu* á þann hátt sem gert er í *Sturlungu*? Sagt er að safnandi *Sturlungu* hafi felld úr trúarleg atriði í *Hrafnsögu*, þau sem voru fallin til að upphefja Hrafn sem eins konar dýrling.⁴⁰ Hefði Þorsteinn nokkuð gert þetta? Víst er að safnandinn felldi niður fyrri hluta sögunnar en hélt hinum, enda var ekki ætlun hans að rekja ævi Hrafn heldur segja frá samskiptum þeirra Þorvalds Vatnsfirðings. Í þeim kafla sem hann tók með úr sérstöku sögunni stytti safnandi og felldi úr hér og þar. Það eru atriði sem var ætlað að upphefja Hrafn almennt fyrir góðmennsku og læknislist, ekki mjög hlutlæg. Enn fremur er felld niður efni sem safnandi mun hafa talið óþarfa málalengingar. Varla vildi hann draga úr trúrækni eða dýrlingssvip Hrafn því að í hlutanum sem tekinn er upp í *Sturlungu* kemur mjög skýrt fram hversu trúaður Hrafn var og hversu trúrækilega hann lifði (sjá 19. kapitula). Þar kemur fram að kvöldið fyrir dauða sinn dáðist hann að þíningu heilags Andrésar, og þegar bær hans var umkringdur söng hann óttusöng í logandi húsum og lá síðan á bæn og felldi tár með mikilli iðran. Skiptir varla máli þótt safnandi sleppti hér tilboði Hrafn um að gefa sig á vald Þorvaldi til friðar öðrum.

Safnandinn tók líka með *Prestssögu* Guðmundar Arasonar, sem bendir ekki til að markmiðið hafi verið að fella niður kirkjulegt eða trúrækilegt efni. Raunar er jarteinum sleppt, safnandinn hefur kannski verið tortrygginn á vatnsvígslur Guðmundar. En köllun Guðmundar til að verða prestur og biskup kemur skýrt fram og enn fremur að hann hafi verið guði þóknanlegur. Ekkert er dregið úr upprunalegri fylgni í *Prestssögunni* við kirkjuvaldsstefnuna. Þegar safnandinn breytti textanum vakti fyrir honum „að auka hraða frásagnarinnar og hlutlægni og aðlaga hana formi annarra texta í samsteypunni“.⁴¹

Enn er á það að líta að safnandinn hugðist taka með sögu Þorláks biskups, eftir því sem segir í *Formálanum*, en það fórst fyrir. Af þessu verður ráðið að því fer fjarri að hann hafi amast við kirkjulegu eða guðrækilegu efni. Frásögnin um reynilundinn á Skarði bendir til hins sama.

40 Stephen Norman Tranter, *Sturlunga saga. The Role of the Creative Compiler*, Europäische Hochschulschriften 1, Deutsche Sprache und Literatur 941 (Frankfurt am Main: Peter Lang, 1987), 31–50.

41 Sjá um þetta, Úlfar Bragason, *Ætt og saga*, 208, samanber 193–210.

9. Enn um safnandann, endurmat

Það sem mælir gegn því að Þórður Narfason hafi verið safnandinn er einkum að í *Sturlungu* er stuðst við *Landnámu* í Melabókargerð (eða gerð *Styrmisbókar*), en Þórður hefði sjálfsagt notað *Sturlubók* og þeir bræður allir. Miðað við hversu nákominn Þórður Narfason virðist hafa verið Sturlu verður að teljast fremur ólíklegt að hann hafi talið við hæfi að hampa Gissuri Þorvaldssyni, eins og sumir telja að safnandi *Sturlungu* geri í ætl-uðum viðbótum í safninu. Mælir gegn Narfasönum að ættir eru ekki raktar til Narfa föður þeirra og hann kemur lítið við sögu þótt væri orðinn prestur árið 1253. Hann bjó á miklum söguslóðum en frásagnir virðast lítt eða ekki hafðar eftir honum, t.d. ekki ætlaðar viðbætur. Ekkert af þessu kemur þó í veg fyrir að Þórður eða einhver Narfasona sé safnandinn. Skýringin að *Sturlubók* hafi ekki verið við höndina þegar *Geirmundarþáttur* varð til er hugsanleg en fremur vandræðaleg.

Þorsteinn böllóttur hafði hins vegar ástæðu til að taka *Melabók* fram yfir *Sturlubók*. Kanúki eða ábóti á Helgafelli var líklegur til að hafa áhuga á stórbúskap Geirmundar og sögu um reynilundinn. Ekkert sérstakt virðist mæla gegn Þorsteini nema helst að hann kom ekki föðurfólki sínu að í ættar-töluþætti *Sturlungu*. Honum nægði kannski að forfeður hans og frændur frá Gördum komu annars mikið við sögu í *Sturlungu*. Og muna má að áhugamál verkbeiðanda gátu ráðið miklu um hvað hann tók með og hvað ekki.

Varla er ráðlegt að reyna að gera upp á milli Þórðar og Þorsteins eða reyna að skilja samsteypuna út frá lífshlaupi annars hvors, elta veraldleg atriði eins og lagastarf og konungsþjónustu vegna Þórðar eða leggja áherslu á kirkjuleg og trúarleg atriði sem mætti vænta vegna Þorsteins. Þá er hugsanlegt að Þorsteinn hafi skotið inn orðunum „móðurföður mín“ í afrit frumgerðar, en einhver annar en þeir Þorsteinn eða Narfasynir tekið frumgerðina saman.

Aldur frumgerðarinnar er víða miðaður við um 1300 til 1308, og er seinna ártalið dánarár Þórðar. Frumgerðin kann þó að hafa orðið til síðar. Elsta varðveitt handrit hennar er *Króksfjarðarbók*, skinnhandrit líklega skrifað upp úr 1360⁴² og mun því ráðlegast að miða við tímann u.þ.b. 1350 til 1370.⁴³ Samkvæmt því kynni safnið eins að hafa orðið til um 1330 eða jafnvel síðar.

42 Sjá um þetta, Úlfar Bragason, *Ætt og saga*, 16, og rit sem vísað er til.

43 Sbr. *Ordbog over det norrøne prosasprog. Registre* (Kaupmannahöfn: Den arnamagnæanske kommission, 1989), 433 („c1350–1370“).

II. MARKMIÐ

1. Hernaðarhyggja úr sögunni?

Kunnugt er að stormar ófriðar geisðu á Íslandi undir lok þjóðveldis en allt datt í dúnalogn með konungsvaldi sem lögði storma og stríð. Íslendingar þráðu frið, eins og *Gamli sáttmáli* 1262 ber með sér, og þeir fengu hann.⁴⁴ Og þeir sem ekki treysta *Gamla sáttmála* 1262 gætu litið til þess að stórbændur nyrðra daufheyrðust við að samþykkja aðkomna höfðingja sem goðorðsmenn 1255, töldu ófrið fylgja þeim.⁴⁵ Konungsvald var nægilega sterkt til að halda þeim í skefjum sem ella hugðu e.t.v. á ófrið. Víst er að Sturla Þórðarson dregur upp svo nóturlega mynd af limlestingum og dauða í *Íslendingasögu*, sem tekin var með í *Sturlungu*, að eðlilegast virðist að líta á það sem gagnrýni á stríð.

Talað hefur verið um að samsteypa sýni áhuga á átökum milli veraldlegra höfðingja, deilum þeirra og vígaferlum, út frá því sjónarmiði að þeir hafi verið ófærir um að leysa deilumál og allt komist í óefni. Stephen Tranter telur að *Sturlunga* sé tekin saman í varnaðarskyni, varað sé við ófriði, lögð áhersla á sættir og mikilvægi þess að hafna ekki í svipuðum ófriði og ríkti á Sturlungaöld, Úlfar Bragason telur að *Sturlunga* hafi verið tekin saman vegna þess að höfðingjar þurftu að meta nýja stöðu eftir 1262 og lögðu áherslu á valdatílkall á grunni uppruna og auðs.⁴⁶ Þetta skal rætt og bent á að hvatinn muni hafa verið tengdur valdabaráttu upp úr 1320.

Sturla Þórðarson var embættismaður konungs og vildi líklega ýta undir þá ímynd af konungsvaldi að það eitt gæti tryggt frið.⁴⁷ Þetta var sjálfsagt aðalatriði í mörgum af hinum sjálfstæðu sögum sem steipt var saman síðar meir í *Sturlungu*, og menn munu hafa verið uppteknari af friði og

44 Um efasesmdir um *Gamla sáttmála* 1262, sjá Patricia Pires Boulhosa, *Icelanders and the Kings of Norway. Mediaeval Sagas and Legal Texts*, The Northern World 17 (Leiden: Brill, 2005). Um þetta hafa orðið skoðanaskipti sem varla er þörf á að reifa hér.

45 *Sturlunga saga* 2, útg. Jón Jóhanesson et al., 192 (sbr. um ætlaðan ofsa Þorvarðar Þórarinnssonar, sakir sem hann átti að svara og vandræði sem fylgdu því að taka við honum).

46 Sjá um þetta Úlfar Bragason, „In the scriptorium of *Sturlunga's* compiler,” 471–472; sami, *Ætt og saga*, 28.

47 Helgi Þorláksson, „Sturla Þórðarson, minni og vald,” 319–341.

ófriði við lok þjóðveldis og fram um 1280 og áhugasamari um slíkt þá en þeir voru síðar, um 1300 eða snemma á 14. öld þegar samsteypan mun hafa orðið til. Öll átök um 1300 voru mörkuð af nálægð konungsvalds og áhrifum þess, og hlutu að vera ólík hinum miklu skærum og endurteknu hefndarvígum milli höfðingja á þjóðveldistíma sem þróuðust yfir í beinar herferðir og stríð, einkum eftir 1235, og má segja að þá hafi skolið á ófriðaröld. Endurtekinn hernaður í þessum stíl hefði orðið iðkendum hans vís vegur til að falla í ónáð í konungsgarði. Varla var brýnt á fyrri hluta 14. aldar að steypa mörgum sögum saman til að draga fram nauðsyn þess að höfðingjum bæri að forðast fæðardeilur með síendurteknum hefndarvígum sem gátu leitt til stórbardaga og mikilla blóðsúthellinga. Það merkir þó ekki að hefndarvíg væru úr sögunni, þeirra gætti enn að einhverju marki á fyrri hluta 14. aldar en þau voru ekki síendurtekin, eins og áður, enda tekið þvert fyrir slíkt. Þau virðast hafa verið fremur fátíð, líklega bæði vegna andúðar konungsvalds á þeim og vegna þess að vegandi varð að leita til Noregs til að fá uppgjöf sakar hjá konungsvaldi og greiða fúlgur fjár. Slíkar skorður dugðu til að halda þeim í skefjum að miklu leyti.⁴⁸

Eitt voru blóðug hefndarvíg höfðingja og annað algjört stríð, eins og var 1235 til 1255. Var markmið safnanda *Sturlungu* að lýsa hörmungum ófriðar og þeirri ófarsæld, sem hann leiddi til? Það er ekki trúlegt. Á það hafa allir góðir kóngsmenn getað fallist um 1300 eða snemma á 14. öld að stríð leiddi til ófarsældar, enda telst konungur hafa komið á friði. Var einhver sérstök ástæða til að óttast stríð um 1300 eða í upphafi 14. aldar? Þótt Íslendingar deildu þá nokkuð við konung liggur ekkert fyrir um það að þeir hafi hugsað sér að slíta sambandi við hann og þannig átt á hættu að ófriðaröld í gömlum stíl brysti á. Átök höfðingja í gömlum stíl, eða uppreisn og stríð, voru því varla á döfinni í upphafi 14. aldar og ástæðna fyrir samsteypunni verður að leita í öðru.

Hernaðarandi eða hernaðarhyggja voru ekki úr sögunni undir stjórn Noregskonungs frekar en takmörkuð hefndarvíg. Aðdáun á fornaldarsögum og riddarasögum átti rætur í hörðum veruleika en lýsti ekki lífsflotta og dvöl í heimi ímyndunar og hugaróra. Sýslumenn urðu að vera undir það búnir að fara með vopnaða menn að brotamönnum til að

48 Helgi Þorláksson, „Konungsvald og hefnd,“ *Sagaene og Noreg. Fortrykk. 10. internasjonale sagakonferanse. Trondheim, 3.–9. august 1997* (Þrándheimi: Noregs teknisk-naturvitenskapelige universitet, Senter for middelalderstudier, 1997), 249–261.

handtaka þá, dæma og e.t.v. lífláta. Hér má taka dæmi: Maður hét Árne Þórðarson (f. 1315) og tók landið á leigu af konungi, með sköttum og skyldum, í þrjú ár frá 1357. Hann var í hópi fjögurra manna sem tóku sig saman um þetta og gerðist hirðstjóri með öðrum yfir Austfirðinga- og Sunnlendingafjórðungi. Árni hlýtur að hafa verið sæmilega efnum búinn, fyrst hann var fær um þetta, og hann hefur talist vera í hópi helstu fyrirmanna. Hann lét sem umboðsmaður konungs handtaka og lífláta Markús bakað, fyrir heimför hans að Krossi í Landeyjum, og urðu af því eftirmál. Árni deildi við einn af hirðstjórunum fjórum, Jón Guttormsson, eftir að þeir höfðu látið af störfum og kom til bardaga milli manna þeirra á alþingi 1360; þar voru tveir manna Árna særðir mikið, að sögn, og einn nokkuð. Smiður Andrésson, sem tók við hirðstjórn um land allt 1360, gaf Árna Barkaðarmál að sök og lét taka hann af lífi, 18. júní árið 1361.⁴⁹ Samkeppni um völd, vopnaburður og skærur einkenndu líf höfðingja.

Hver var svo Árni Þórðarson? Hann var sonur Þórðar Kolbeinssonar en sá Kolbeinn var sonur Þórðar kakala. Líklegt er að Árna hafi verið ljúft að rifja upp sögu langafa síns, Þórðar kakala, þessa mikla kappa og konungsmanns sem sagt er að innrætti mönnum sínum riddaralegar dygðir. En *Þórðar saga kakala* var líklega miklu meira en örvandi frásögn fyrir Árna; honum og öðrum var hún sennilega réttlætning fyrir völdum hans og sönnun fyrir því að þar fór maður sem lét sér ekki allt fyrir brjósti brenna. Tilvísun til fortíðar og afreka forfeðra var mikilvæg á 14. öld og um það skal fjallað nánar.

2. Goðorðin gefin

Í skýringum sínum á markmiðum með samsteypunni hefur Úlfar Bragason dregið sérstaklega fram ætttrakningu í *Geirmundarþætti* og *Haukdalabætti*, og telur að þar hafi safnandi (Þórður Narfason) fært fram rök fyrir völdum sínum og valdatilkalli bestu manna.⁵⁰ Hér skal fylgt svipaðri skoðun og Úlfar gerir og því haldið fram að *Sturlunga* í heild, frumgerð hennar, sé röksemd fyrir valdatilkalli.⁵¹

49 Einar Bjarnason, „Auðbrekkubréf og Vatnsfjarðarerfðir,“ *Saga* 3 (1960–1963): 88–100.

50 Úlfar Bragason, *Ætt og saga*, 36.

51 Þetta mun vera skoðun Úlfars, sbr. grein hans „In the scriptorium of *Sturlunga*’s compiler.“ Hún kemur varla skýrt og eindregið fram í verki hans *Ætt og saga*, þótt hann dragi þar fram mikilvægi ætttrakningar í tengslum við metnað höfðingja og völd (sjá t.d. 36, 57, 103, 108,

Fyrst skal útskýrt að höfðingjar um 1300 sóttu ekki aðeins röksemdir fyrir völdum aftur í fornöld. Á fyrstu árum 14. aldar, sennilega 1302, samþykktu Íslendingar *Gamla sáttmála*. Þar segir m.a.: „Item [einnig] að íslenskir sé lögmenn og sýslumenn á landi voru af þeirra ætt sem að fornu hafa goðorðin upp gefið“.⁵² Þessa kröfu hef ég sett í samband við gerðir *Landnámu*, *Hauksbók* eftir Hauk Erlendsson og *Melabók*, sem líklegast er að Snorri Markússon hafi tekið saman, eins og getið var.⁵³ Elsta varðveitt gerð *Landnámu* er fyrrnefnd *Sturlubók* eftir Sturlu Þórðarson; hann afhenti konungi Hvammverjagoðorð (Snorrungagoðorð) við lok þjóðveldis, a.m.k. 2/3 þess, og þurfti vart að halda því á loft sérstaklega. En *Sturlungum* var mjög í mun að halda fram ættgöfgi enda voru synir Hvamm-Sturlu í fjórða lið frá Gils nokkrum Snorrasyni, bónda sem fátt eða ekkert er vitað um en mun þó hafa átt nokkuð undir sér fyrst hann hlaut konu í þriðja lið frá Snorra goða. Fyrsti goðorðsmaður í karlegg Sturlusona var Þórður Gilsson, faðir Hvamm-Sturlu. Úlfar Bragason hefur sýnt að í ritum *Sturlungu* eru það aðeins ættir Sturlunga sem eru raktar lengra en til um 1120; þeir vildu vafalaust styrkja stöðu sína með tilvísun í fornar ættir og valdahefð.⁵⁴ Í *Eddu* Snorra Sturlusonar eru ættir Íslendinga raktar til Tróju, og Anthony Faulkes telur að Sturlungar hafi e.t.v. verið fyrstir Íslendinga til að rekja ættir sínar til Adams.⁵⁵

257). Hann telur annars að valdastreita og vígaferli séu sett á oddinn í frumgerð *Sturlungu*, og að menn ofsa og ófriðar séu þar gagnrýndir (t.d. 264–266). En merk og gagnleg bók hans er sjálfsagt aðalhvati þeirrar greinar sem hér birtist og áherslunnar á mikilvægi ættgöfgi í valdabaráttu.

- 52 Jón Jóhannesson, *Íslendinga saga 2. Fyrirlestrar og ritgerðir um tímabilið 1262–1550* (Reykjavík: Almenna bókafélagið, 1958), 248. Þetta ákvæði kemur fyrst fram í handriti á 15. öld og hefur þótt grunsamlegt af þeirri ástæðu, sbr. Boulhosa, *Icelanders and the Kings of Norway*. Er þó bággt að skilja að það komi fyrst inn þá, löngu eftir daga goðorðsmanna.
- 53 Helgi Þorláksson, „Ríkisvald gegn þingvaldi: Fulltrúar vaxandi ríkisvalds takast á við fulltrúa þingvalds,“ *Nordens plass i middelalderens nye Europa. Samfunnsomdanning, sentralmakt og periferier. Rapporter til det 27. nordiske historikermøte, Tromsø 11.–14. august 2011*, ritstj. Lars Ivar Hansen et al., *Speculum Boreale* 16 (Stamsund: Orkana Akademisk, 2011), 117–119.
- 54 Úlfar Bragason, „The politics of genealogies in *Sturlunga saga*,“ *Scandinavia and Europe 800–1350. Contact, Conflict, and Coexistence*, ritstj. Jonathan Adams et al., *Medieval texts and culture in Northern Europe* 4 (Turnhout: Brepols, 2004), 313 (Sturlungar sem „nýir menn“ á 12. öld), 317.
- 55 Anthony Faulkes, „Descent from the gods,“ *Mediaeval Scandinavia* 11 (1978–1979): 100–101, 102; sami, „The genealogies and regnal lists in a manuscript in Resen's Library,“ *Sjötíu ritgerðir helgaðar Jakobi Benediktssyni 20. júlí 1977*, ritstj. Einar G. Pétursson et al., *Stofnun*

Vandi hinna tveggja, Hauks og höfundar *Melabókar*, var kannski einkum að sýna fram á að þeir væru komnir af mönnum sem gáfu upp goðorðin við lok þjóðveldis, en fyrir því gátu þeir þó fært rök. Haukur var kominn af lítt þekktum goða, Flosa Bjarnasyni, og nefnir hann margoft. Af einhverjum ástæðum hefur Flosi goði þótt mikilvægur eins og marka má á því að tveir synir Sæmundar Jónssonar í Odda urðu tengdasynir hans.⁵⁶ Böðvar, föðurbróðir Snorra, er líklegastur til að hafa afhent goðorð Garðamanna (Lundarmannagoðorð) en Markús, faðir Snorra, kann að hafa talist eigandi líka.⁵⁷

Undarlegt mætti þykja ef þessi krafa, að miða við afhendingu goðorða, hefur ekki komið fram fyrr en 1302; hún mun hafa verið komin fram allmiklu fyrr og Sturla Þórðarson er líklegur til að hafa stutt hana. Goðum sem gáfu upp goðorð og afkomendum þeirra mun hafa þótt eðlilegt að þeir gegndu störfum umboðsmanna eða sýslumanna, enda litist svo á að þeir skyldu taka við af goðum, að breyttu breytanda, og ekki má gleyma störfum lögmanna. Hins vegar olli Hákon konungur háleggur miklum óróa á árunum eftir 1299 með því að senda hingað norska menn til að gegna störfum lögmanna og sýslumanna. Þá ruddu sér líka til rúms „nýir menn“, utan ætta storgoðanna eða aðeins fjarskyldir þeim. Má líta svo á að höfundarnir reki ættir sínar í *Hauksbók Landnámu* og *Melabók* m.a. í eins konar varnarskyni fyrir völdum eða sem rök fyrir þeim. En víðar gætir í *Hauksbók* viðleitni Hauks til að draga fram ættgöfgi sína og miðar hann þá ekki einungis við Flosa.⁵⁸

Ekki er ljóst hvort Þórður Narfason taldist kominn af mönnum sem gáfu upp goðorð en það er hugsanlegt. Þorgils Snorrason á Skarði „fékk Þórði Sturlusyni Þórsnesingagoðorð hálf“, eins og það er orðað.⁵⁹ Þórður Sturluson fékk hinn helminginn annars staðar. Þeir bræður á

Árna Magnússonar á Íslandi, Rit 12 (Reykjavík: Stofnun Árna Magnússonar á Íslandi, 1977).

56 Þetta voru Vilhjálmur prestur og Filippus sem var goði; hinn síðarnefndi afhenti konungi goðorð sem var hugsanlega komið frá Flosa, jafnvel eign erfingja hans. Filippus átti ekki syni sem komust á legg en minnst má að Kristóforus, sonur Vilhjálms, var riddari. Um hann er annars fátt vitað.

57 Sjá Helgi Þorláksson, „Ríkisvald gegn þingvaldi,“ 114–119.

58 *Hauksbók udgiven efter de arnamagnæanske håndskrifter no. 371, 544 og 675, 4°*, útg. Finnur Jónsson et al. (Kaupmannahöfn: Det kongelige nordiske oldskrift-selskab, 1892–1896), 444, 504–506.

59 *Sturlunga saga* 1, útg. Jón Jóhannesson et al., 235.

Skarði, Þorgils og Narfi, voru prestar og gátu því ekki farið með goðorð.⁶⁰ Sama máli gegndi um Hauk prest, son Þorgils, og Snorra prest á Skarði, son Narfa. Það er hugsanlegt að ættin hafi átt goðorðshelminginn áfram og afhent hann 1262. Það hefur kannski komið í hlut Narfa prests á Kolbeinsstöðum, sonar Snorra prests á Skarði, að afhenda konungsvaldi goðorðið hálfa, og gæti þetta, með öðru, skýrt frama Skarðverja og Kolbeinsstaðamanna í þjónustu konungs.

3. Ætt og uppruni

Ekki verður séð að í ættartölubálki *Sturlungu* séu komnar ættirnar sem skilgreindar voru sem þær sem gáfu upp goðorðin. Bálkurinn er frá því fyrir miðbik 13. aldar, eins og getið var, og er til skýringar á ættum sem mest koma að málum í *Sturlusögu* og einkum *Íslendingasögu*. En segja má að kjörið hefði verið fyrir safnandann að lagfæra þessar ættartölur og láta þær þjóna undir kröfuna um að lögmenn og sýslumenn væru íslenskir og af ættum þeirra sem gáfu upp goðorðin. Það gerði hann þó ekki og skal það skýrt.

Sú ógn sem stóð að hópi þeirra sem komnir voru af hinum gömlu stórgoðaættum var að menn utan hans hlytu upphefð konungs og embætti. Þetta voru bæði Norðmenn og svo „nýr menn“ innlendir, menn sem voru ekki af gömlu ættunum. Dæmi um þá eru herrarnir Ásgrímur Þorsteinsson, Þórður Hallsson og Kolbeinn Auðkýlingur.⁶¹ Sjóarmið sem afkomendur stórgoða vildu koma á framfæri voru e.t.v. helst:

- a. Í hópnum sem ætti að hafa völdin væru afkomendur stórgoða við lok þjóðveldis, afkomendur höfðingja og ætta sem áttu fornar rætur og höfðu staðist ófrið og ágang og varið hagsmuni sína, margreyndar og rótgrónar.

60 Lúðvík Ingvarsson telur að þeir Þorgils og Narfi hafi átt goðorðshelminginn saman; hann gerir hins vegar ráð fyrir að Þórður Sturluson hafi eignast goðorðið, það hafi verið gefið, sbr. *Goðorð og goðorðsmenn* 3, 111, 112. Hvergi mun þó tekið fram að goðorðshelmingurinn hafi verið gefinn.

61 Kolbeinn mun hafa verið sonur Bjarna á Auðkúlustöðum sem sór *Gamla sáttmála* 1262. Ásgrímur eignaðist ekki konu af stórgoðaættum en sonur þeirra, Eyjólfur, var engu að síður orðinn herra 1299.

- b. Feður og forfeður hópsins létu af hendi goðorð til konungs við lok þjóðveldis og fengu þau aftur að léni og við þá skipan skyldi miðað.

Hið síðarnefnda átti við um Oddaverja og vafalaust einnig Haukdæli (Gissur Þorvaldsson) og Þórð kakala. Hópurinn sem setti fram kröfuna 1302 vildi sjálfsagt sambærilega umbun áfram, vildi fá að sitja að embættum lögmannna og umboðsmanna (sýslumanna). En ekki verður séð að *Sturlungu* sé ætlað að fylgja eftir kröfunni um að þeir sem gáfu upp goðorðin og synir þeirra nytu þess í umboðsstörfum á vegum konungs. Í „Samþykkt almúga“ frá 1306 og í hyllingarskjali vegna Magnúsar konungs Eiríkssonar frá 1319 héldu Íslendingar ekki lengur fram kröfunni um að lögmenn og sýslumenn skyldu vera af ættum þeirra sem gáfu upp goðorðin, enda mun konungur hafa daufheyrst við þeim.⁶² En Sturla Þórðarson studdi sjálfsagt þessa kröfu og hugsanlega Þórður Narfason líka, og hefði hennar líklega átt að sjá frekari staði í gerð *Króksfjarðarbókar* af *Sturlungu*, hafi Þórður tekið hana saman. Hefði þá t.d. mátt vænta yfirlits yfir fjölskyldur sem afhentu goðorð við lok þjóðveldis. Um 1320 var uppgjöf goðorða ekki aðalatriði lengur heldur ættgöfgi almennt.

Viðhorfin breyttust, hinar gömlu stórgoðaættir og „nýir menn“ runnu saman, svo að segja. Í *Geirmundarþætti* er t.d. að lokum fjallað um herra Kolbein Bjarnason Auðkýling, sem verður að túlka sem „nýjan mann“, og sagt frá göfugu kvonfangi hans. Hann virðist alveg viðurkenndur af gömlu valdaættunum snemma á 14. öld, enda hlaut hann konu af kyni Oddaverja. Mun svo að skilja að margir hinna „nýju manna“ hafi um 1320 eða fyrr verið samþykktir af hinum gömlu ættum og teknir inn í þær. Hafi aristókratar af gömlu ættunum talið eitthvað skorta á í fari bændasonanna Kolbeins Bjarnasonar og Þórðar Hallssonar átti það vart við um syni þeirra, Benedikt Kolbeinsson, sem varð sýslumaður 1323, og Loft Þórðarson, sem einnig mun hafa gegnt sýslumannsstarfi.⁶³ Herra Eiríkur Sveinbjarnarson var vissulega bóndasonur, en faðir hans, Sveinbjörn Súðvíkingur, mun hafa

62 Jón Jóhannesson birtir texta þessara skjala, sbr. *Íslendinga saga* 2, 274–275, 293–294. Geymdin er ekki góð og sumt tortryggilegt í „Samþykkt almúga“, en þó verður ekki betur séð en túlkun Jóns sé í aðalatriðum rétt.

63 *Lárentius saga*, útg. Guðrún Ása Grímsdóttir, *Biskupa sögur* 3, Íslensk fornrit 17 (Reykjavík: Hið íslenska fornritafélag, 1998), 383–384; Einar Bjarnason, *Íslenskir ættstuðlar* 3 (1972), 142–4, 153.

fengið mikla uppreisn þegar hann eignaðist dóttur Einars Þorvaldssonar í Vatnsfirði, konu af rótgrónum goðaættum. Eiríkur varð sýslumaður og líklega ímynd hins sanna aristókrata.⁶⁴

Vissir bændur sóru konungi eiða árin 1262 til 1264 og er sennilegt að það hafi orðið þeim og sonum þeirra mjög til framdráttar. Þeir sóru t.d. nyrðra Bjarni bóndi á Auðkúlu, Ásgrímur bóndasonur frá Hvammi og Hallur bóndi á Möðruvöllum; engar líkur eru þó til að neinn þessara manna hafi talist gefa upp goðorð. En stuðningur þeirra við samþykkt skatts mun hafa verið mikils metinn og er varla tilviljun að þeir voru herraðir, Ásgrímur og Kolbeinn, sonur Bjarna, og Þórður, sonur Halls.

Ættir stórgoða og stórbænda runnu þannig saman og mynduðu nýja aristókratíu. Sigríður Beck bendir á í nýlegri doktorsritgerð að hópur ráðamanna á 14. öld hafi getað rakið sameiginlegan uppruna sinn til Sturlungaaldar, en tímabilið telst venjulega hafa byrjað um 1220.⁶⁵ Þetta er vafalaust rétt, þá höfðu völd safnast saman í höndum fárra fjölskyldna sem mægðust innbyrðis og mynduðu elítu sem barst þó á banaspijót. En á þessum tíma hófust afskipti hins norska konungsvalds af íslenskum mál-efnum, tengsl við konungsvaldið skiptu æ meira máli og hin íslenska elíta tók mið af hirðlífi, breyttist í aristókratíu. Bændasynir fengu færi á frama og gerðust menn konungs, svo sem Eyjólfur ofsi og Finnbjörn Helgason. Eftir 1264 urðu goðar sýslumenn og sumir voru herraðir, urðu riddarar. En það voru átök um hverjir fengju að komast að sem embættismenn, hirðmenn og herrar, og konungur lyfti mönnum upp úr röðum stórbænda, herraði þá, og gaf jafnvel Norðmönnum kost á embættum á Íslandi. Þetta olli óróa um 1300 og í upphafi 14. aldar, en ró komst líklega á að nýju upp úr 1320. Aristókratían fór að taka á sig mynd með innbyrðis mægðum og reynt var að skýra og fá á hreint hverjir ættu heima í henni og hverjir ekki.

Undir þessum kringumstæðum mun *Sturlunga* hafa orðið til. Til hennar mátti sækja rök og réttlætingu fyrir völdum og upphefð. Það gat verið gott að rifja upp hverjir lögðu konungserindi lið. Afi Hauks Erlendssonar var

64 Einar Bjarnason, „Auðbrekkubréf og Vatnsfjarðarerfðir,“ *Saga* 3 (1960–1963): 387–388; Jonna Louis-Jensen, „Fra skriptoriet i Vatnsfjörður i Eiríkur Sveinbjarnarsons tid,“ *Con amore. En artikelsamling udgivet på 70-års dagen den 21. oktober 2006*, ritstj. Michael Chesnutt et al. (Kaupmanahöfn: Reitzels, 2006), 321–336.

65 Sigríður Beck, *I kungens frånvaro. Formeringen av en isländsk aristokrati 1271–1387* (Gautaborg: Göteborgs universitet, 2011), 239.

t.d. Ólafur tottur, stuðningsmaður Gissurar Þorvaldssonar, og föðurbróðir Snorra Markússonar var Þorleifur í Görðum Þórðarson sem gerðist maður Þórðar kakala, fulltrúa konungs;⁶⁶ ætla verður að Markús, faðir Snorra, hafi fylgt Þorleifi bróður sínum að málum. Var vafalítið gagnlegt afkomendum þeirra að halda slíku á lofti. Í *Sturlungu* kemur fram að Ásgrímur Þorsteinsson studdi konungserindi ákaft, eins og bróðir hans, Eyjólfur ofsi, gerði áður. Þá sakaði varla fyrir Auðkýlinga að í *Íslendingasögu* í *Sturlungu* kemur fram vísbending um að Bjarni á Auðkúlustöðum, faðir herra Kolbeins, var stuðningsmaður Gissurar Þorvaldssonar. Eins var gagnlegt herra Þórði Hallssyni og fjölskyldu hans að nefnt er í *Þórðar sögu kakala* að Hallur á Möðruvöllum gekk næstur goðæfninu Brandi Kolbeinssyni að virðingu fyrir norðan land.⁶⁷ Þannig mætti lengi telja.

4. Mikilvægi hins bláa blóðs og valdahefðar

Úlfar Bragason vitnar til erlendra sagnfræðinga um að ættrakningar höfðingja á miðöldum séu rökstuðningur fyrir rétti til valda. Þótti þá kostur að geta rakið ættir langt aftur í tímann og minna um leið á afreksverk og hetjudáðir.⁶⁸ Þetta skal reynt að reifa nokkru nánar.

Ættrakningu til ættstórra forfedra fylgdu röksemdir um hæfni til að stjórna og að takast karlmannlega á við óvini sína í hernaði. Menn gátu verið ágætir og miklir af sjálfum sér en mikilvægast var þó sennilegast fyrir frama að geta vísað til göfugs uppruna og öflugra forystumanna meðal forfedra. Hugmyndin var sú að sumar ættir væru öðrum hæfari til að gegna höfðingjahlutverki, vera í forystu. Í *Geirmundarþætti* er útskýrt hvernig getan til forystu erfist, tengist blóði. Þeir Geirmundur og bróðir hans höfðu mikinn kraft og táp sem ambáttarsoninn Leif skorti með öllu. Þorgils Oddason á Staðarhóli var „nýr maður“, bóndasonur, en af hinu kunna kyni Reyknesinga í móðurætt. Í *Þorgils sögu og Hafliða* er hins vegar lögð áhersla á að föðurættin hafi ekki verið ómerk, Þorgils væri kominn af Geirmundi enda reyndist hann tápmikill og tók við goðorði frá móðurættinni.⁶⁹ Frá Þorgilsi voru síðan margir komnir, svo sem Vigfús

66 Honum hlýtur að hafa verið fyrirgefið að hafa stutt Skúla hertoga gegn Hákoní konungi.

67 *Sturlunga saga* 1, útg. Jón Jóhannesson et al., 496; 2, 21.

68 Úlfar Bragason, *Ætt og saga*, 57, 108.

69 *Sturlunga saga* 1, útg. Jón Jóhannesson et al., 13 (um föðurættina: „Sjá kynspáttur Þorgils Oddasonar er sumum ókunnari en Reyknesinga“).

Gunnsteinsson, goði á Staðarhóli, og Þorsteinn böllóttur sjálfur. Þóra yngri í *Haukdælaþætti* átti til stórmennis að telja; hún var hörð í skapi og sonur hennar var Gissur Þorvaldsson, öðrum röskari og sigursælli og varð loks jarl. Hér er því verið að vísa til ættgengra hæfileika eða kosta sem töldust prýða höfðingja.

Guðrún Nordal hefur einmitt lagt áherslu á hina aristókratísku hlið sem birtist í *Geirmundarþætti*. Hún bendir á að Geirmundur muni vera eini landneminn sem talið var í *Landnámu* að væri vafalaust konungssonur. Hún skrifar um Geirmund og *Sturlungu*: „Geirmundr is exceptional and his story serves to lay the groundwork for the aristocratic perspective dominant in the compilation“.⁷⁰

Ósaldan hefur verið bent á *Hrafnkelssögu* um þá skoðun að sumir væru öðrum hæfari að veita forystu, vera fyrir mönnum. Þar kemur einmitt fram sá boðskapur að hæfni til að stjórna sé aðeins sumum gefinn. Sá sem tók við völdum af Hrafnkeli reyndist með öllu vanhæfur; Hrafnkell tók honum langt fram í hæfni og getu til að stjórna. Þeir sem sögðu söguna undir lok 13. aldar réttlættu ríkjandi höfðingjavalld með tilvísun til fortíðar. Þar gildi bæði ættgöfgi og valdahefð.⁷¹

Í þessu samhengi hefur sagnfræðingurinn David Crouch teflt fram hugtakinu *preudomme*, sem hann finnur í ýmsum ritum 12. aldar. Þess háttar maður, *preudomme*, var reyndur í hernaði og hugaður, hafði taumhald á ofbeldi, var umsvifamikill í veraldarvafstri, sæmilega efnaður og örlátur, skynsamur maður sem gaf góð ráð. Hann var því eftirsóttur bandamaður og naut virðingar. Stórhöfðingjar kölluð slíka menn til þjónustu og þeir voru agaðir og háttvísir, harðir við þóttafulla, mildir við alþýðu. Þeir voru lögfróðir og traustir, kirkjuræknir og kurteisir. Ruddalegir riddarar 13. aldar skyldu taka sér slíka siðfágaða menn til fyrirmyndar og líkjast þeim.⁷² En það var ekki öllum gefið.

70 Guðrún Nordal, „The contemporary sagas and their social context,“ *Old Icelandic Literature and Society*, ritstj. Margaret Clunies Ross, Cambridge Studies in Medieval Literature (Cambridge: Cambridge University Press, 2000), 226.

71 Sveinbjörn Rafnsson, „Um Hrafnkels sögu Freysgoða, heimild til íslenskrar sögu,“ *Saga* 34 (1996): 69; vísar og til Klaus von See um þetta (45) og Sigurðar Nordal um svipuð atriði (39–40).

72 David Crouch, *The Birth of Nobility. Constructing Aristocracy in England and France 900–1300* (Harlow: Parson/Longman, 2005), 1–56.

Í riddarabókmenntum er lögð áhersla á hugrekki, líkamlegan styrk og baráttuþrek (e. *prowess*). Slíkur kraftur og geta töldust ættgeng og eftirsóknarverð. Styrk sínum beitti riddarinn í þágu herra síns og ætlaðist til umbunar, heiðurs, lands og göfugs kvonfangs.⁷³ En styrkinn þurfti að tempru og gerð var krafa um kurteisi og siðfágun. Samkeppni var hörð, auður, æðstu metorð og göfgustu mægðir urðu hlutskipti færri en eftir sóttust. Blátt blóð var mikilvægt en ekki auðfengið.

Göfugt ætterni, eða öllu heldur vísun í blátt blóð, sem taldist líklega einkum koma fram í rakningu ættar til frægra konunga, skipti þá máli sem sóttust eftir metorðum; í fornaldarsögum birtist addáun á fornkonungum, þær sýna að menn 13. og 14. aldar gerðu sér títt um þá. Ættartölur gáfu ættum íslenskra fyrimanna kost á að tengjast fornkonungum eins og Ragnari loðbrók, sem menn þóttust greina í blámóðu tímans. Haukur Erlendsson hampaði Ragnari loðbrók og sonum hans með því að taka með í *Hauksbók Ragnars sona þátt*. Frá Ragnari töldust vera komnir landnemarnir Auðun skökull í Viðidal, Höfða-Þórður í Skagafirði og Óleifur feilan í Dölum, og til þeirra röktu margir ættir sínar. Í *Njálu* er Eyjólfur Bölverksson t.d. ávarpaður þannig: „þú er ættaður svo vel sem allir eru, þeir er komnir eru frá Ragnari loðbrók. Hafa foreldrar þínir ávallt í stórmælum staðið.“⁷⁴

Konungsblóð frá Ragnari skipti höfuðmáli ekkert síður en konungsblóð frá Geirmundi, en auðvitað þurftu menn að sanna sig sjálfir, sanna ætterni sitt með röskleika, hæfni og réttri framkomu. Stundum er látið eins og Oddaverjar hafi verið heppnir að hljóta konungsblóð með Þóru, móður Jóns Loftssonar, líkt og tilviljun hafi ráðið. Aðalatriðið var að norska konungsættin viðurkenndi skyldleikann og það bendir til að Oddaverjar hafi þótt hafa eitthvað til brunns að bera. Þeir voru metnaðargjarnir og töldu á fyrri hluta 12. aldar til skyldleika við Skjöldunga í Danmörku.⁷⁵ Loftur hefur væntanlega þegar notið viðurkenningar tignarfólks í Noregi þegar hann kynntist Þóru.

Meginhugmyndin var sú að hæfileikar og geta erfðust mann fram af manni, kynslóðum saman, og er það ekkert fjarstæðukenndara en sú

73 Richard W. Kaeuper, *Chivalry and Violence in Medieval Europe* (Oxford: Oxford University Press, 1999), 130–132, 144, 189–190.

74 *Brennu-Njáls saga*, útg. Einar Ól. Sveinsson, Íslensk fornrit 12 (Reykjavík: Hið íslenska fornritafélag, 1954), 367.

75 Faulkes, “Descent from the gods,” 98.

hugmynd sem var áberandi á fyrstu árum aldarinnar að Íslendingar væru afkomendur og jafnvel arftakar víkinga og hefðu til að bera framtak þeirra og áræði.

Sumum mun þó þykja nóg um þegar þeir kynnast því að höfðingjar í Vestur-Evrópu röktu á sama tíma ættir sínar til Trójumanna; breskt og frankverskt stórmenni rakti ættir um Róm til Tróju og íslenskir fyrirmenn tóku það upp.⁷⁶ Haukur Erlendsson tók t.d. *Trójumannasögu* og *Bretasögur* með í *Hauksbók* til að draga þetta fram, og það gerði og Ormur Snorrason á Skarði í *Ormsbók* og fleiri.⁷⁷ Viðhorfið var líklega það að verið gæti að heilmikið væri hæft í þessum ættakningum og ekki ástæða til að hafna þeim.

Um 1270 vísuðu þeir sem verið höfðu stórgoðar sjálfsagt ekki aðeins til ættgöfgi sinnar heldur og til valdahefðar; þeir og feður þeirra hefðu stjórnað, sannað getu sína og bæri að fara með völd áfram. Konungur hafnaði þessu auðvitað ekki en kaus að tefla fram stórbændasonum og lyfta þeim upp; þeim var sjálfsagt mikill akkur í ættakningu til Geirmundar heljarskinns og Ragnars loðbrókar. Metnaðargjarnir stórbændasynir voru sjálfsagt einnig áhugasamir um að finna leiðir til að rekja ættir til Óðins og þaðan til Príams sem getur í *Trójumannasögu*. Það gat ýtt undir að þeir hlytu göfugt kvonfang og synir þeirra æðstu metorð.

Aðalatriðið hér er að aristókratían íslenska, sem var að myndast um 1320 til 1330, komin af stórgoðum og stórbændum, fann sér líklega sameiginlegan grundvöll í sögum *Sturlungu*. Hin nýja samsteypa mun hafa átt að styrkja og styðja hina nýju aristókratiu, gera henni kleift að vísa til ættgöfgi og gamallar valdahefðar. Hinir fremstu urðu riddarar, fengu herratitil og hjálm og skjöld með merki. Aðrir urðu vopnarar, án herratitils, en hlutu merki á skjöld og hjálm.⁷⁸ Svo voru í þriðja lagi hirðmenn eða handgengnir, án herratitils eða merkja, en töldust gildir í félagsskap hinna. Allir skáru þeir sig úr, var lyft yfir aðra og mynduðu lokaðan hóp sem mægðist innbyrðis og hittist í veislum, ekki síst brúðkaupsveislum. Meginréttlætning

76 Faulkes, "Descent from the gods," 101–103.

77 Stephanie Würth, "The common transmission of *Trójumanna Saga* and *Breta Sögur*," *Beatus vir. Studies in Early English and Norse Manuscripts. In Memory of Phillip Pulsiano*, ritstj. Kirsten Wolf, *Medieval and Renaissance Texts and Studies* 319 (Tempe: Arizona Centre for Medieval and Renaissance Studies, 2006), 302–303, 305.

78 Um mun á riddurum og vopnurum, sjá t.d. Lars Hamre, "Andmæli við doktorsvörn," *Saga* 10 (1972): 195–196.

eða grundvöllur fyrir slíkum lokuðum hópi var ættgöfgi, hið bláa blóð og sú valdahefð sem fylgdi því.

Auðvitað má velta fyrir sér hvort tilgangurinn með *Sturlungu* hafi ekki aðeins verið sá að halda til haga skemmtilegum sögum og fróðleik, hvað sem leið ættgöfgi. Þá er þess að gæta að það var töluvert átak að taka saman *Sturlungu* í *Króksfjarðarbók*, og *Geirmundarþáttur* og *Haukdælapáttur* benda til að safnandinn og ætlaðir frumkvöðlar að baki honum hafi haft ákveðin markmið í huga sem lýst er í köflunum hér á undan.

Í hópi metnaðarfullra manna, sem sóttust eftir hirðvist og vildu ganga í konungsþjónustu og hljóta upphæfð, svo sem embætti sýslumanns eða lögmanns eða herratitil, var sjálfsagt áhugi á að draga fram göfugt ætterni með rætur á 12. og 13. öld, ef unnt var. Með því fylgdi tilvisun til valdahefðar í ættinni. Þá var mikilvægt að draga fram afrek forfedra í hernaði og þjónustu við konungserindi, væri þess kostur. Í ljósi þessa ber að skoða *Sturlungu* og það er kannski fátt því til fyrirstöðu að rit eins og hún hafi verið kunnugt við norsku hirðina.⁷⁹ Foringjar íslensku hirðarinnar, hirðstjórnarnir, hafa a.m.k. getað sótt vitneskju í *Sturlungu* og útskýrt ættarsögu íslenskra manna fyrir norsku hirðinni, ef þurfa þótti. Og það mátti lesa upphátt úr henni valda kafla um forfeður þegar hentaði.

5. Hugsanlegir frumkvöðlar

Í þessum kafla verður miðað við að Þorsteinn böllóttur hafi tekið saman eldri gerð *Sturlungu*, enda kemur hann ekkert síður til greina en Narfasynir sem dóttursonur Ketils Þorlákssonar, prests og lögsögumanns, og að ýmsu leyti betur.⁸⁰ Þorsteinn var á besta aldri um 1330 og mun hafa orðið ábóti 1344. En hann hefur varla átt upptökin að svo miklu verki sem *Sturlungu*; sennilegra virðist að frumkvöðullinn hafi verið veraldlegur forkólfur

79 Sjá um þetta Guðrún Nordal, „Var Þorgils saga skrifuð í Noregi?“ *Sturlaðar sögu sagðar Úlfari Bragasoni sextugum*, 22. apríl 2009 (Reykjavík: Menningar- og minningarsjóður Mette Magnussen, 2009), 27–31.

80 Kannski þykir ótrúlegt að maður sem ekki var af Haukdælætt hafi samið *Haukdælapátt*. Gegn því má benda á eftirtalið: a. Mosfellingar og Haukdælir voru almennt mikilvægir og hlaut því að vera víða getið og loflega, óháð ættarmetnaði; b. Þorsteinn böllóttur kann vel að hafa fengið söguna um Þórnar frá ömmu sinni; c. aðalatriðið í þættinum, eins og í *Geirmundarþætti*, er blátt blóð og hæfni og kraftur sem fylgdi vissum ættum; d. ritbeidendur hafa hugsanlega talið mikilvægt að gera mikið úr hlut Gissurar jarls, sbr. neðar.

frekar en kanúki eða ábóti, Þorsteinn hafi aðeins verið ráðinn til að vinna verkið. Sem frumkvöðlar virðast einkum koma til greina herra Ketill á Kolbeinsstöðum, foringi íslensku aristókratíunnar, og þeir sem stóðu honum næstir.

Herra Ketill Þorláksson var titlaður hirðstjóri. Hann var fjórði maður frá Katli presti og lögsögumanni, sonur herra Þorláks lögmans Narfasonar og bóndi á Kolbeinsstöðum. Hann var hirðstjóri á Íslandi og var herraður í utanför 1313 til 1314 og hefur líklega þá þegar orðið foringi íslensku hirðarinnar. Snorri Narfason á Skarði, föðurbróðir hans, var lögmaður frá 1308 og þeir fóru t.d. saman til Noregs 1319 vegna hyllingar konungs; þá taldist Ketill fremstur veraldlegra höfðingja á Íslandi. Ketill var titlaður „hirðstjóri á Íslandi“ árið 1321. Hvort þar er átt við embætti eða eingöngu forystu fyrir riddurum og öðrum handgengnum á landinu er ekki ljóst.⁸¹ Hirðstjórninni mun hann hafa haldið til æviloka 1341, en jafnframt fór hann með sýsluvöld. Um 1320 voru íslenskir riddarar fimm eða sex, um fjölda vopnara er alveg óljóst, en hirðmenn eða handgengnir voru mun fleiri en riddarar.⁸² Fyrir þessum hópi fór Ketill.

Ættgöfgi Ketils og ættmenna hans (Kolbeinsstaðamanna, Skarðverja) var óumdeild en þó vafalaust gagnlegt fyrir þá að vekja á henni athygli. Skarðverjar höfðu fyrrum farið með goðorð en kusu friðsamleg störf á 13. öld, eins og fram er komið, voru prestar en þó áhrifamenn í pólitík, engu að síður, enda efnaðir. Hin ætt Ketils, Kolbeinsstaðamenn (Hítðælir), voru líka prestar en létu til sín taka sem lögsögumenn. Það hefur líklega gagnast þeim vel að Halldóra, kona Ketils lögsögumanns (d. 1273), var systir Gissurar jarls.

Snorri prestur á Skarði var langafi herra Ketils og er lýst svo í *Þórðar sögu kakala* við árið 1243: „manna auðgastur á Vestfjörðum. Hann var og göfugur að ætt“. Ekki er svo að skilja að allir Skarðverjar hafi valið kirkjuleg störf eða frið; synir Snorra tveir tóku þátt í herferðum með Sturlungum og fengu örkuð á Örylgsstöðum, svo sem frá segir greinilega

81 Um hlutverk hirðstjóra á fyrri hluta 14. aldar og þróun starfsins hefur verið nokkur ágrein-
ingur; sjá einkum Axel Kristinsson, „Embættismenn konungs fyrir 1400“, *Saga* 36 (1998):
134–146; Randi Bjørshol Wærdahl, *The Incorporation and Integration of the King's Tributary
Lands into the Norwegian Realm c. 1195–1397*, transl. Alan Crozier, *The Northern World*
53 (Leiden: Brill, 2011), 210–218.

82 Jón Jóhannesson, *Íslendinga saga* 2, 290–301. Jón benti á að Snorri lögmaður hefði ekki
verið herraður, og fannst það „einkennilegt“.

í *Sturlungu*.⁸³ Þeir feðgar á Kolbeinsstöðum, herra Þorlákur Narfason og herra Ketill, gengu ekki í þjónustu kirkjunnar og hafa vafalaust kunnað að beita vopnum. Það kunni sjálfsagt bróðursonur Þorláks, Ormur Snorrason á Skarði, sem tók þátt í Grundarbardaga 1361 og fékk að fara þaðan eftir ósigur með „flestöll tygi“. Hertygi á þeim tíma voru m.a. sverð, spjót, hjálmur og hringabrynjur. Undir aldarlok báru tygjaðir menn pansera, járnhetti og vopnahanska.⁸⁴ Frá því segir að sonur Orms tók mann einn til fanga og var hann höggvinn 1385, eftir dómi sem Ormur nefndi.⁸⁵ Menn sem stóðu í slíkum stórræðum þurftu að hafa vopnaða menn á sínum snærum. Undir lok 14. aldar mun hafa farið að tíðkast að sýslumenn hefðu vopnaða sveina í sinni þjónustu. Hernaðarandinn lifði áfram, þótt eiginleg stríð væru úr sögunni, og Skarðverjar, sem hafa þó á sér friðsemdarorð í fræðiritum, munu hafa talið sjálfsagt og eðlilegt að kunna að beita vopnum. Þeim þótti vafalaust gott og gagnlegt að geta vísað til forfeðra og frænda sem voru ófeimnir við að beita vopni þegar þurfa þótti.

Það má vel hugsa sér að Þorsteinn böllóttur, bróðir á Helgafelli, hafi tekið að sér fyrir íslensku hirðina að velja kafla úr gömlum ritum um sögu 12. og 13. aldar og skeyta þeim saman þannig að gagnast mætti aristókratíunni. Slík tilmæli kunna að hafa komið frá herra Katli Þorlákssyni. Ekki kemur þá á óvart að bætt skyldi í safnið lofsamlegum ummælum um Gissur Þorvaldsson, hinn æðsta fulltrúa konungs, fyrirrennara Ketils og frænda.

Varað skal þó við þeirri skoðun að aristókratían íslenska hafi ætíð staðið saman. Því fór víðs fjarri, og Ketill Þorláksson deildi við Loft Þórðarson, víst um sýsluvöld, svo að dæmi sé tekið.⁸⁶ Hins vegar stóð þessi hópur líklega saman um sameignlega hagsmuni sína og varði þá út á við, svo sem að Íslendingar skyldu gegna embættum á Íslandi, ekki útlendingar. En innbyrðis voru átök og sífellt þurfti að sanna sig, minna á ágæti sitt og ættgöfgi. Störf sýslumanna voru ekki mörg en margir um hituna.

Hér hefur verið nefndur hugsanlegur frumkvöðull þess að *Sturlunga*, í gerð *Króksfjarðarbókar*, var tekin saman. Þetta er tilgáta, byggd á líkum.

83 *Sturlunga saga* 1, útg. Jón Jóhannesson et al., 431, 439; 2, 40.

84 *Islandske Annaler indtil 1578*, útg. Gustav Storm (Ósló: Det norske historiske kildeskriftfond, 1888), 408–410, 424 (*Flateyjarannáll*).

85 Einar G. Pétursson, „Góði maðurinn Þórður“, *Véfréttir sagðar Vésteini Ólasyni fimmtugum*, 14. febrúar 1989, ritstj. Svavar Sigmundsson (Reykjavík: [s.n.], 1989), 27–29.

86 Axel Kristinsson, „Embættismenn konungs fyrir 1400“, 137.

Nöfn frumkvöðla og safnanda eru ekki aðalatriði heldur hitt, úr hvaða röðum samfélagsins þeir komu sem réðust í hið mikla verk og hvað vakti fyrir þeim. Þeir hljóta að hafa átt mikið undir sér, verið valdamenn. Þess vegna er líklegt að *Sturlungu* hafi verið ætlað að styrkja völd þeirra og hugmyndafræði.

6. Reykjarfjarðarbók

Svo virðist sem fylgt hafi verið ákveðinni ritstjórnarstefnu í frumgerðinni þegar ákveðið var hvað felld skyldi niður eða ekki tekið með. Vekur þá einkum athygli að lítið kemur fram um það í *Króksfjarðarbók* í hverju var einkum fólgin fyrirstaða meðal landsmanna við konungserindi, og er þó ljóst að hún var töluverð um 1250. Verður helst ráðið af *Þorgils sögu skarða* í hverju hennar gætti og meðal hverra, en sagan var ekki tekin með í *Króksfjarðarbók*. Menn Þórðar kakala mótmæltu konungserindi sem Þorgils skarði bar fram í Borgarfirði árið 1252; þeir töldu sér ekki skylt að hlýða konungi þótt hann hefði eignast goðorð í héraðinu. Eign goðorða nægði ekki til valda, samþykki bænda þurfti og til og á því stóð. Í forystu gegn konungserindi var Þorleifur í Görðum og naut stuðnings Hrafn Oddssonar og Sturlu Þórðarsonar, bandamanna Þórðar kakala, eins og fram kemur í *Þorgilssögu*. Konungur hélt Þórði í Noregi en skýring þess að þeir félagar studdu Þórð til valda á Íslandi, þótt hann kæmi fram í nafni konungs, mun hafa verið sú að þeir gerðu sér vonir um að hann yrði jarl og tiltölulega sjálfstæður gagnvart konungi. Þeim fannst konungur ekki virða skipan Þórðar á yfirstjórn héraða og létu óánægju sína óspart í ljós.⁸⁷

Spyrja má hvort *Þorgilssaga* hafi ekki verið höfð með í frumgerð *Sturlungu* af því að hún snerist að miklu leyti um andúð á konungserindi eða fyrirstöðu við því. Sama máli gegnir um *Sturlubátt* þar sem segir frá baráttu Sturlu Þórðarsonar gegn fulltrúum konungs; Sturla var að lokum hrakinn úr landi á fund konungs 1263, eins og fram kemur í þættinum. *Sturlubáttur* er ekki í *Króksfjarðarbók* frekar en *Þorgilssaga*, en

87 Helgi Þorláksson, „Var Sturla Þórðarson þjóðfrelsishefja?“ *Sturlustefna. Ráðstefna baldin á sjö alda ártíð Sturlu Þórðarsonar sagnaritara 1984*, ritstj. Guðrún Ása Grímsdóttir et al., Stofnun Árna Magnússonar á Íslandi, Rit 32 (Reykjavík: Stofnun Árna Magnússonar á Íslandi, 1984), einkum 129–136.

bæði verkin eru hins vegar í annarri gerð *Sturlungu*, *Reykjarfjarðarbók*. Þetta handrit er talið vera frá því u.þ.b. 1375–1400.⁸⁸

Annað efni sem bætt var við í *Reykjarfjarðarbók*, og hlýtur að vera fest á skinn á 13. öld, snertir ekki síst Þórð kakala og tengist því ýmist að hann hafi ekki verið einarður í stuðningi við konung eða menn hafi ekki fylgt honum dyggilega eða farið að fyrirmælum hans.⁸⁹ Þannig kemur fram í kafla sem bætt er við í *Reykjarfjarðarbók* að Þorvarður Þórarinsson hafi ekki fylgt úrskurði Þórðar um málefni Sæmundar Ormssonar. Þegar menn Þórðar hittust svo að Sæmundi vegnum, til að átta sig á kringumstæðum, skarst Þorleifur í Görðum úr leik og var það ekki tekið með í gerð *Króksfjarðarbókar*. Þess er þá að minnast að Þorleifur var afabróðir Þorsteins böllóttis. Einnig var bætt við kunnri frásögn um endalok Þórðar kakala. Tvennt er einkum athyglisvert í henni, annað að konungur tók Þórði „eigi margliga“, m.ö.o. fálega, og hitt að Þórður lýsti því yfir 1256, þegar hann skyldi loks sendur til Íslands eftir langa fjarvist, að hann myndi ekki fara aftur til Noregs. Það hlaut að teljast ávísun á uppreisn gegn konungi. Hafi safnandi frumgerðar sleppt þessum atriðum kerfisbundið og vísvitandi hefur vakað fyrir honum að láta líta svo út sem Þórður hafi verið einarður í stuðningi sínum við konung og menn hans fylgt honum dyggilega. Þetta snerti ekki síst Þorleif í Görðum og hið gagnstæða gat verið viðkvæmt í augum Þorsteins böllóttis.⁹⁰

Á seinni hluta 14. aldar komst aristókratía á fastan fót, að mati Sigríðar Beck.⁹¹ Þá er m.a. átt við afmarkaðan hóp sem mægðist innbyrðis. Hópurinn skar sig væntanlega úr og aðhylltist svipaða menningu og hugmyndir. Margt bendir til að íslenskir fyrirmenn á 14. öld hafi haft áhuga á hirðlögum⁹² og þar með hirðmennsku og riddaramennsku. Frumsamdar íslenskar riddarasögur benda m.a. til þess. Má því láta sér detta í hug að almennur áhugi á veru íslenskra manna við norsku hirðina hafi vakið áhuga á *Þorgils sögu skarða* og *Sturluþætti*. Aðalatriðið mun þó

88 *Ordbog over det norrøne prosasprog*, 433.

89 Ágætt yfirlit yfir þetta efni er í grein Guðrúnar Nordal, „To dream or not to dream: A question of method.“

90 Í gerð *Reykjarfjarðarbókar* hefur líka verið skotið jarteinum sem tengjast Guðmundi Arasyni, en aftast var sett *Árna saga biskups*.

91 Sigríður Beck, *I kungens frånvaro*, 239–240.

92 *Hirðskráen. Hirdloven til Norges konge og hans håndgangne menn. Etter AM 322 fol*, útg. Steinar Imsen (Ósló: Riksarkivet, 2000), 18–19, 51–53.

hafa verið að menn þorðu að draga fram efni sem þótti viðkvæmt áður, um andstöðu við erindi konungs.

Kannski mætti hugsa sér að andstaða gegn konungsvaldi hafi verið svo löngu liðin að ekki hafi þótt tiltökumál að geta hennar í gerð *Reykjarfjarðarbókar*, enda hafi eindrægni og samhugur ríkt meðal íslenskra ráðamanna á seinni hluta 14. aldar og fullur stuðningur við málstað konungs. Svo var auðsæilega ekki. Ber líklega að skilja svo að gerð *Króksfjarðarbókar*, eða öllu heldur frumgerð *Sturlungu*, sé komin frá einhverjum sem voru hallir undir konungsvald sem taldist komið frá guði, en hin yngri gerð hafi einkum átt upptök hjá þeim sem fylgdu þingvaldsstefnu svonefndri.

Ég hef áður rökstutt að Snorri lögmaður Narfason og synir hans, Guðmundur og Ormur, hafi fylgt þingvaldsstefnu.⁹³ Snorri lögmaður dó 1332 en Guðmundur sonur hans gegndi starfi sýslumanns og dó 1354. Ormur bróðir hans mun hafa verið yngri og var sýslumaður, lögmaður og hirðstjóri; þeir bræður voru sjálfsagt handgengnir, hefðu varla orðið sýslumenn annars. En ekki er að sjá að þeir hafi verið herraðir, frekar en faðir þeirra, en kunna að hafa verið vopnarar.

Taka má *Gamla sáttmála* 1302, „Samþykkt almúga“ 1306, skilmálaskrá 1319 og *Skálholtssamþykkt* frá 1375 til vitnis um þingvaldsstefnu. Snorri var einmitt lögmaður 1319 og líklegt að hann hafi átt mikinn þátt í skilmálaskránni. Eins var Ormur sonur hans lögmaður 1375 og mun hafa mótað *Skálholtssamþykkt*.⁹⁴

Með þingvaldsstefnu er átt við þá stefnu sem fræðimenn hafa nefnt *regimen politicum*; var þá snúist öndvert við vaxandi ríkisvaldi og lögð áhersla á að konungsvaldi bæri að virða vilja innlendra stofnana. Á Íslandi var það lögrétta og réttur hennar til að hafa áhrif á lagasetningu og velja lögmenn sem mótaði þingvaldsstefnu. Í öðru lagi snerist þingvaldsstefna um að embættismenn væru innlendir. Í þriðja lagi snerist hún um að ekki mætti leggja á ný gjöld eða álögur. Áhersla var lögð á að virða gamla siði og venjur um alla stjórn. Heitið þingvaldsstefna er valið með það í huga

93 Sbr. Helgi Þorláksson, „Ríkisvald gegn þingvaldi.“

94 Um *Skálholtssamþykkt* og tímasetningu hennar, sjá Helgi Þorláksson, „King and commerce. The foreign trade of Iceland in medieval times and the impact of royal authority“, *The Norwegian Domination and the Norse World c. 1100–1400*, ritstj. Steinar Imsen, „Norgesveldet“, Occasional Papers No. 1, Trondheim Studies in History (Þrándheimi: Tapir Academic Press, 2010), einkum 163–166.

að jafnan skyldi leitað samþykkis bænda á þingum í öllum veigamiklum málum. Þannig taldist konungur ekki samþykktur fyrr en bændur höfðu tekið við honum á þingi. Við það tækifæri gátu þeir sett fram skilmála.

Þingvaldsstefnu eða *regimen politicum* var stefnt gegn *regimen regale*. Pólitísk átök á Norðurlöndum á seinni hluta 14. aldar og á 15. öld snerust mjög mikið um þessar stefnur, *regimen regale* og *regimen politicum*. Hin síðarnefnda var einkum áhrifamikil í Svíþjóð.⁹⁵ Skilmálarnir sem við þekkjum frá 1302 og 1319 reynast hafa verið að öllu leyti í samræmi við *regimen politicum*. Sama máli gegnir um „Samþykkt almúga“ 1306 og *Skálholtssamþykkt* 1375.

Þingvaldsstefnan mun hafa verið í sókn um 1375 til 1390; konungur valdi stundum lögmann en 1390 eða 1391 valdi alþingi lögmann að sögn annála,⁹⁶ og mun það hafa verið regla síðan.

Greinileg andstaða var á milli Orms Snorrasonar og Jóns Hákonarsonar í Víðidalstungu, en Jón lét taka saman *Flateyjarbók* og má líta á hana sem fulltrúa fyrir hugmyndir sem kenna má við *regimen regale*.

Færð hafa verið rök fyrir að nánin tengsl hafi verið milli höfðingjanna á Skarði og bræðra á Helgafelli, og að Skarðverjar hafi fengið handrit skrifuð í klaustrinu um miðbik 14. aldar.⁹⁷ Þess er að gæta að Ormur Snorrason var á Skarði um miðbik 14. aldar og fram yfir 1400 og lét taka saman a.m.k. þrjú stór handrit. Með góðum rökum er honum eignuð *Skarðsbók Jónsbókar* og hann lét og taka saman *Skarðsbók postulasagna*, og enn glatað handrit með safni af riddarasögum, svonefnda *Ormsbók*. Auk riddarasagna voru í hinni glötuðu *Ormsbók Trójumannasaga* og *Bretasögur*, sem áður var getið, og mun það vísbending um ættarmetnað. Þótt handritið sé glatað er innhaldið allvel þekkt, og vitnar um lifandi áhuga á riddarasögum á Íslandi á 14. öld.⁹⁸ Sögurnar fjalla m.a. um ættgöfgi, vígfimi, hugrekki og karlmannlegan kraft og fína siði, sem viðurkenndir voru við hirðir erlendis,

95 Erik Lönnroth, *Sverige och Kalmarunionen 1397–1457* (Gautaborg: [s.n.], 1934), 22–25, 31–40; Lönnroth vísar til Tölemeusar frá Lucca og Egídiusar frá Róm; Jerker Rosén, *Svensk historia 1. Tiden före 1718* (Stokkhólm: Svenska bokförlaget, 1961), 155–156; sami, „Erikskrönikan“, *Kulturhistorisk leksikon för nordisk middelalder fra vikingetid til reformationstid* 4 (Reykjavík: Bókaverzlun Ísafoldar, 1959), 33; Lars Hamre, *Norsk historie fra omlag år 1400. Førelæsnings* ([s.l.]: Universitetsforlaget, 1968), 40ff., 92–95, 99, 104, 132–133.

96 *Íslandske Annaler*, 284, 417.

97 Ólafur Halldórsson, *Helgafellsbækur fornar*, 35–45; Hermann Pálsson, *Helgafell*, 130.

98 Um efni *Ormsbókar*, sjá m.a. Würth, „The common transmission of *Trójumanna Saga* and *Breta Sögur*,“ einkum 300, 302–304, og rit sem þar er vísað til.

og skyldu stuðla að réttri framkomu aristókratiunnar og styrkja sjálfsmynd hennar.⁹⁹ En í *Ormsbók* eru líka sögur sem koma ágætlega heim við hugmyndir um *regimen politicum*.¹⁰⁰

Engin bein rök eru til að halda að Skarðverjar hafi í tíð Orms Snorrasonar beitt sér fyrir að láta bæta við sögum í Sturlungusafnið um veraldlega höfðingja á þjóðveldistíma sem sýndu konungsvaldi nokkurn mótþróa. Það hafa gert bændur á Ökrum í Skagafirði og hafa verið skoðanabræður Skarðverja.

Stefán Karlsson taldi að á *Reykjarfjarðarbók* sé ein hönd sem hafi þó breyst í tímans rás, enda hafi bókin verið rituð í áföngum. Bókin var skrifuð af skagfirskum manni, og kemur sama eða svipuð hönd fram í bréfum sem tengjast feðgunum á Ökrum í Skagafirði, Brynjólfi og sonum hans, Birni og Benedikt. Stefáni finnst Björn líklegastur til að vera skrifari *Reykjarfjarðarbókar*, en hann kemur við bréf á bilinu 1379 til 1396 og átti Akra. Það styður kenningu Stefáns að felld hefur verið niður í *Reykjarfjarðarbók* frásögn af nískum og hjúahörðum bónda á Ökrum. Stefán sér merki þess að *Þorgilssögu* hafi einmitt verið bætt inn í *Reykjarfjarðarbók* sjálfa.¹⁰¹

Ekki er hér þekkt neitt sjálfstætt efni um pólitískar skoðanir Akrafeðga. Helst væri að miða við mægðir þeirra og er í því sambandi athyglisvert að þeir bræður, Björn og Benedikt, áttu systur, dætur Eiríks Magnússonar á Möðruvöllum í Eyjafirði. Þriðju systurina átti Guttormur, sonur Orms Snorrasonar á Skarði. Þetta er vísbending um bandamenn. Þá má benda á að systir þeirra Björns og Benedikts varð tengdadóttir Sigurðar Guðmundssonar, og mun þar átt við lögmanninn. Dóttir Benedikts mun hafa verið kona Brands Jónssonar lögmanns.¹⁰² Þeir teljast hafa verið langfeðgar, lögmennirnir þrír, Sigurður, Guðmundur og Sigurður, en Guðmundur var lögmaður með Snorra Narfasyni árið 1319 þegar skilamálaskráin var samin. Guðmundur mun hafa stutt þingvaldsstefnu og rök eru til að halda að Sigurður yngri, sem var lögmaður 1376 (1376 til 1378?), hafi gert það líka.

99 Henric Bagerius, *Mandom och mödom. Sexualitet, homosocialitet och aristokratisk identitet på det senmedeltida Island*, Avhandling från Institutionen för historiska studier (Gautaborg: Göteborgs universitet, 2009), t.d. 85–89; Sigríður Beck, *I kungens frånvaro*, 240–243.

100 Um þetta hefur höfundur fjallað í fyrirlestrum og mun fjalla um nánar í riti á vegum verkefnisins „Norgesveldet“, undir ritstjórn Steinars Imsen.

101 Stefán Karlsson, „Ritun Reykjarfjarðarbókar,“ 310–329.

102 Einar Bjarnason, *Íslenzkir attstuðlar* 3, 159–176, 211.

Allir þeir sem urðu lögmenn eftir 1390 munu hafa fylgt þingvaldsstefnu, en ekki gefst færi á að ræða þetta nánar að sinni.¹⁰³

Hvað sem einstökum mönnum líður er mikilvægast að setja fram þá vinnutilgátu, að gerð *Króksfjarðarbókar* tengist *regimen regale* en gerð *Reykjarfjarðarbókar* *regimen politicum* eða skyldum hugmyndum.

III. NIÐURLAG

Þegar leitað er safnanda *Sturlungu* er jafnan staðnæmst við Narfasyni, Þorlák (d. 1303), Þórð (d. 1308) og Snorra (d. 1332). Almennt er Þórður talinn líklegastur þeirra, enda miða flestir við hann og jafnvel eingöngu. Hér var bent á að sumt í rökum þeim sem færð eru fyrir Þórði sem safnanda standist illa og vakin athygli á að Þorsteinn böllóttur Snorrason komi líka til greina sem safnandi og kannski fremur.

Þegar kannað er hver markmiðin kunni að hafa verið með samsteypu *Sturlungu* úr mörgum sögum er jafnan litið til Þórðar sem safnanda, og bent á að hann hafi haft áhuga á deilum og vígaferlum höfðingja á þjóðveldisöld. Er jafnvel talið að *Sturlunga* hafi verið tekin saman til varnaðar, sem áminning fyrir höfðingja um að ástunda frið.

Hér var dregið fram að markmiðið kunni að hafa verið að sýna fram á gamlan og göfugan uppruna hins ráðandi hóps, þeirra sem voru í forystu á fyrstu áratugum 14. aldar, líklega þó einkum upp úr 1320. Var þá að verða til fastmótaður hópur valdamanna sem mæðist innbyrðis og hlaut upphefð frá konungi; þeim var annt um að gerast hirðmenn og einkum að hljóta embætti sýslumanna, lögmanna og loks hirðstjóra. Vegna þess var þeim vafalítið í mun að halda fram ágæti sínu, svo sem göfgum uppruna, valdahefð í ætt sinni og vasklegri framgöngu forfeðra. Vitneskju um slíkt var ekki síst að finna í *Sturlungu*.

Athygli fræðimanna hefur beinst mjög að frumgerð *Sturlungu* og þeir hafa skoðað hana einkum í tengslum við atburði 13. aldar. Hér hefur *Sturlunga* á hinn bóginn einkum verið skoðuð sem verk frá 14. öld og sett í tengsl við hræringar á öldinni. Hefur verið dregið fram að hvaða leyti efni í *Reykjarfjarðarbók* er ólíkt því sem er í gerð *Króksfjarðarbókar*, og bent á að það kunni að tengjast því sem nefnt hefur verið *regimen*

103 Sjá nmgr. 99.

politicum eða þingvaldsstefna. Frumgerðin, eins og hún birtist í aðalatriðum í *Króksfjarðarbók*, væri þá til vitnis um fylgispekt við konung og stuðning við vaxandi ríkisvald eða *regimen regale*. Á þetta má líta sem vinnutilgátur sem þarfnast mun meiri athugunar.

HEIMILDASKRÁ

FRUMHEIMILDIR

- Brennu-Njáls saga*. Útg. Einar Ól. Sveinsson. Íslensk fornrit 12. Reykjavík: Hið íslenska fornritafélag, 1954.
- Diplomatarium Islandicum*. Íslenskt fornbréfasafn, sem hefir inni að halda bréf og gjörninga, dóma og máldaga, og aðrar skrár, er snerta Ísland eða íslenska menn 1. 834–1264. 2. 1253–1350. 3. 1269–1415. Útg. Jón Sigurðsson et al. Kaupmannahöfn: Hið íslenska bókmentafélag, 1857–1896.
- Hauksbók udgiven efter de arnamagnæanske håndskrifter no. 371, 544 og 675, 4°*. Útg. Finnur Jónsson et al. Kaupmannahöfn: Det kongelige nordiske oldskriftselskab, 1892–1896.
- Hirdskræen*. Hirdloven til Norges konge og hans håndgangne menn. Etter AM 322 fol. Útg. Steinar Imsen. Ósló: Riksarkivet, 2000.
- Islandske Annaler indtil 1578*. Útg. Gustav Storm. Ósló: Det norske historiske kildeskriftfond, 1888.
- Harðar saga*. Útg. Þórhallur Vilmundarson. Íslensk fornrit 13. Reykjavík: Hið íslenska fornritafélag, 1991.
- Kjalnesinga saga*. Útg. Jóhannes Halldórsson. Íslensk fornrit 14. Reykjavík: Hið íslenska fornritafélag, 1959.
- Landnámabók*. Útg. Jakob Benediktsson. Íslensk fornrit 1. Reykjavík: Hið íslenska fornritafélag, 1968.
- Lárentíus saga*. Útg. Guðrún Ása Grímsdóttir. *Biskupa sögur* 3. Íslensk fornrit 17. Reykjavík: Hið íslenska fornritafélag, 1998.
- Sturlunga saga* 1–2. *Including the Islendinga Saga by Lawman Sturla Thordsson and other Works*. Útg. Guðbrandur Vigfússon. Oxford: Clarendon Press, 1878.
- Sturlunga saga* 1–2. Útg. Jón Jóhannesson et al. Reykjavík: Sturlunguútgáfan, 1946.

FRÆÐIRIT

- Axel Kristinsson. „Embættismenn konungs fyrir 1400.“ *Saga* 36 (1998): 113–152.
- Arni Björnsson. *Í Dali vestur. Ferðafélag Íslands, Árbók 2011*. Reykjavík: Ferðafélag Íslands, 2011.

- Bagerius, Henric. *Mandom och mödom. Sexualitet, homosocialitet och aristokratisk identitet på det senmedeltida Island*. Avhandling från Institutionen för historiska studier. Gautaborg: Göteborgs universitet, 2009.
- Björn M. Ólsen. „Um Sturlungu.“ *Safn til sögu Íslands og íslenzkra bókmenta að fornu og nýju* 3. Kaupmannahöfn: Hið íslenzka bókmentafélag, 1902, 193–510.
- Boulhosa, Patricia Pires. *Icelanders and the Kings of Norway. Mediaeval Sagas and Legal Texts*. The Northern World 17. Leiden: Brill, 2005.
- Crouch, David. *The Birth of Nobility. Constructing Aristocracy in England and France 900–1300*. Harlow: Parson/Longman, 2005.
- Einar Bjarnason. „Auðbrekkubréf og Vatnsfjarðarerfðir.“ *Saga* 3 (1960–1963): 371–411.
- Sami. *Íslenzkir attstuðlar* 1–3. [s.l.]: Sögufélagið, 1969–1972.
- Sami. „Árni Þórðarson, Smiður Andrésson og Grundar-Helga.“ *Saga* 12 (1974): 88–108.
- Einar G. Pétursson. „Góði maðurinn Þórður.“ *Véfréttir sagðar Vésteini Ólasyni fimmtugum*, 14. febrúar 1989. Ritstj. Svavar Sigmundsson. Reykjavík: [s.n.], 1989), 27–29.
- Faulkes, Anthony. „The genealogies and regnal lists in a manuscript in Resen’s Library.“ *Sjötiú ritgerðir helgaðar Jakobi Benediktssyni 20. júlí 1977*. Ritstj. Einar G. Pétursson et al. Stofnun Árna Magnússonar á Íslandi, Rit 12. Reykjavík: Stofnun Árna Magnússonar á Íslandi, 1977, 177–190.
- Sami. „Descent from the gods.“ *Mediaeval Scandinavia* 11 (1978–1979): 92–125.
- Guðrún Nordal. „3. Sagnarit um innlend efni – Sturlunga saga.“ *Íslensk bókmennta-saga* 1. Ritstj. Vésteinn Ólason. Reykjavík: Mál og menning, 1992, 309–344.
- Sama. *Ethics and Action in Thirteenth-Century Iceland*. The Viking Collection, Studies in Northern Civilization 11. Óðinsvéum: Odense University Press, 1998.
- Sama. „The contemporary sagas and their social context.“ *Old Icelandic Literature and Society*. Ritstj. Margaret Clunies Ross. Cambridge Studies in Medieval Literature. Cambridge: Cambridge University Press, 2000, 221–241.
- Sama. „To dream or not to dream: A question of method.“ *The Fantastic in Old Norse/Icelandic Literature. Sagas and the British Isles* 1. Preprint Papers of The 13th International Saga Conference. Durham and York, 6th–12th August, 2006. Ritstj. John McKinnell et al. The Centre for Medieval and Renaissance Studies, Durham University, 2006, 304–313.
- Sama. „Var Þorgils saga skrifuð í Noregi?“ *Sturlaðar sögu sagðar Úlfari Bragasyni sextugum*, 22. apríl 2009. Reykjavík: Menningar- og minningarsjóður Mette Magnussen, 2009, 27–31.
- Gunnar Karlsson. *Handbók í íslenskri miðaldasögu* 1. *Inngangur að miðöldum*. Reykjavík: Háskólaútgáfan 2007.
- Hamre, Lars. *Norsk historie frå omlag år 1400. Førelsesningar*. [s.l.]: Universitetsforlaget, 1968.

- Sami. „Andmæli við doktorsvörn.“ *Saga* 10 (1972): 179–196.
- Helgi Þorláksson. „Var Sturla Þórðarson þjóðfrelsishetja?“ *Sturlustefna. Ráðstefna haldin á sjö alda ártíð Sturlu Þórðarsonar sagnaritara* 1984. Ritstj. Guðrún Ása Grímsdóttir et al. Stofnun Árna Magnússonar á Íslandi, Rit 32. Reykjavík: Stofnun Árna Magnússonar á Íslandi, 1984, 127–146.
- Sami. „Konungsvald og hefnd.“ *Sagaene og Noreg. Fortrykk. 10. internasjonale saga-konferanse. Trondheim, 3.–9. august 1997*. Þrándheimi: Noregs teknisk-naturvitenskapelige universitet, Senter for middelalderstudier, 1997, 249–261.
- Sami. „Sturla Þórðarson, minni og vald.“ *2. íslenska söguþingið 30. maí – 1. júní 2002. Ráðstefnurit* 2. Ritstj. Erla Hulda Halldórsdóttir. Reykjavík: Sagnfræðistofnun Háskóla Íslands, Sagnfræðingafélag Íslands, Sögufélag, 2002, 319–341.
- Sami. „King and commerce. The foreign trade of Iceland in medieval times and the impact of royal authority.“ *The Norwegian Domination and the Norse World c. 1100–1400*. Ritstj. Steinar Imsen. „Norgesveldet“, Occasional Papers No. 1. Trondheim Studies in History. Þrándheimi: Tapir Academic Press, 2010, 149–173.
- Sami. „Ríkisvald gegn þingvaldi: Fulltrúar vaxandi ríkisvalds takast á við fulltrúa þingvalds.“ *Nordens plass i middelalderens nye Europa. Samfunnsomdanning, sentralmakt og periferier. Rapporter til det 27. nordiske historikermøte, Tromsø 11.–14. august 2011*. Ritstj. Lars Ivar Hansen et al. Speculum Boreale 16. Stamsund: Orkana Akademisk, 2011, 105–123.
- Hermann Pálsson. *Helgafell. Saga höfuðbóls og klausturs*. Snæfellsnes 2. Reykjavík: Snæfellingaútgáfan, 1967.
- Jón Jóhannesson. *Gerðir Landnámabókar*. Reykjavík: Hið íslenska bókmenntafélag, 1941.
- Sami. *Íslendinga saga* 2. *Fyrirlestrar og ritgerðir um tímabilið 1262–1550*. Reykjavík: Almenna bókafélagið, 1958.
- Kaeuper, Richard W. *Chivalry and Violence in Medieval Europe*. Oxford: Oxford University Press, 1999.
- Louis-Jensen, Jonna. „Fra skriptoriet i Vatnsfjörður i Eiríkr Sveinbjarnarsons tid.“ *Con amore. En artikelsamling udgivet på 70-års dagen den 21. oktober 2006*. Ritstj. Michael Chesnutt et al. Kaupmanahöfn: Reitzels, 2006, 321–336.
- Lúðvík Ingvarsson. *Goðorð og goðorðsmenn* 3. Egilsstöðum: höfundur, 1986.
- Lönnroth, Erik. *Sverige och Kalmarunionen 1397–1457*. Gautaborg: [s.n.], 1934.
- Ordbog over det norrøne prosasprog. Registre*. Kaupmannahöfn: Den arnamagnæanske kommission, 1989.
- Ólafur Halldórsson. *Helgafellsbækur fornar*. Studia islandica 24. Reykjavík: Heimspekideild Háskóla Íslands, Bókaútgáfa Menningarsjóðs, 1966.
- Pétur Sigurðsson. „Um Haukdælápátt.“ *Festskrift til Finnur Jónsson 29. maj 1928*. Kaupmannahöfn: Levin & Munksgaards forlag, 1928, 84–94.
- Sami. „Um Íslendingasögu Sturlu Þórðarsonar.“ *Safn til sögu Íslands og íslenskra bókmennta að fornu og nýju* 6. Reykjavík: Hið íslenska bókmenntafélag, 1929–1939, 1–177.

- Rosén, Jerker. *Svensk historia 1. Tiden före 1718*. Stokkhólmi: Svenska bokförlaget, 1961.
- Sami. „Erikskrönikan.“ *Kulturhistorisk leksikon for nordisk middelalder fra vikingetid til reformationstid* 4. Reykjavík: Bókaverzlun Ísafoldar, 1959, 28–34.
- Sigríður Beck. *I kungens frånvaro. Formeringen av en isländsk aristokrati 1271–1387*. Gautaborg: Göteborgs universitet, 2011.
- Stefán Karlsson. „Ritun Reykjarfjarðarbókar. *Excursus: Bókagerð bænda*.“ *Stafkrókar. Ritgerðir eftir Stefán Karlsson gefnar út í tilefni af sjötugsafmæli hans 2. desember 1998*. Ritstj. Guðvarður Már Gunnlaugsson. Stofnun Árna Magnússonar á Íslandi, Rit 49. Reykjavík: Stofnun Árna Magnússonar, 2000, 310–329.
- Sveinbjörn Rafnsson. „Um Hrafnkels sögu Freysgoða, heimild til íslenskrar sögu.“ *Saga* 34 (1996): 33–84.
- Sverrir Tómasson. *Formálar íslenskra sagnaritara á miðöldum. Rannsókn bókmenntahefðar*. Stofnun Árna Magnússonar á Íslandi, Rit 33. Reykjavík: Stofnun Árna Magnússonar á Íslandi, 1988.
- Tranter, Stephen Norman. *Sturlunga saga. The Rôle of the Creative Compiler*. Europäische Hochschulschriften 1, Deutsche Sprache und Literatur 941. Frankfurt am Main: Peter Lang, 1987.
- Úlfar Bragason. „In the scriptorium of *Sturlunga's* compiler.“ *International Scandinavian and Medieval Studies in Memory of Gerd Wolfgang Weber*. Ritstj. Michael Dallapiazza et al. *Hesperides, Letterature e culture occidentali* 12. Trieste: Edizioni Parnaso, 2000, 471–482.
- Sami. „The politics of genealogies in *Sturlunga saga*.“ *Scandinavia and Europe 800–1350. Contact, Conflict, and Coexistence*. Ritstj. Jonathan Adams et al. *Medieval texts and culture in Northern Europe* 4. Turnhout: Brepols, 2004, 309–321.
- Sami. *Ætt og saga. Um frásagnarfræði Sturlungu eða Íslendinga sögu hinnar miklu*. Reykjavík: Háskólaútgáfan, 2010.
- Vesteinn Ólason. „Jóreiðar þáttur.“ *Sturlaðar sögur sagðar Úlfari Bragasyni sextugum, 22. apríl 2009*. Ritstj. Guðrún Nordal et al. Reykjavík: Menningar- og minningarsjóður Mette Magnussen, 2009, 104–107.
- Würth, Stephanie. „The common transmission of *Trójumanna Saga* and *Breta Sögur*.“ *Beatus vir. Studies in Early English and Norse Manuscripts. In Memory of Phillip Pulsiano*. Ritstj. Kirsten Wolf. *Medieval and Renaissance Texts and Studies* 319. Tempe: Arizona Centre for Medieval and Renaissance Studies, 2006, 297–327.
- Wærdahl, Randi Bjørshol. *The Incorporation and Integration of the King's Tributary Lands into the Norwegian Realm c. 1195–1397*. Transl. Alan Crozier. *The Northern World* 53. Leiden: Brill, 2011.

SUMMARY

Sturlunga – Origins and Purpose

Keywords: *Sturlunga saga*, *Króksfjarðarbók*, *Reykjarfjarðarbók*, royal administration, aristocratic identity, genealogical literature, fourteenth-century political culture.

The author questions the received wisdom that *Sturlunga saga* was originally compiled by Þórður Narfason (d. 1308), suggesting instead that the project was undertaken by Þorsteinn böllóttur Snorrason (d. 1353?). It was the nineteenth-century philologist Guðbrandur Vigfússon who first cast Þórður in the role of compiler, but the evidence is far from conclusive. Indeed the notion of Þórður (or any of the Narfasynir) as compiler sits uneasily, for example, with the compiler's evident preference for *Melabók* over *Sturlubók* when drawing on material from *Landnámabók*. Nor does *Sturlunga*'s manuscript transmission allow us to conclude that the compilation must have taken shape as early as 1308 or earlier, as tradition has it: the oldest preserved redaction is the late fourteenth-century *Króksfjarðarbók*, which may reflect an original text from c. 1330 or later.

Assigning the work to a different compiler and a later date prompts us to re-evaluate its original purpose. Rather than seeking to associate the text principally with moralizing criticism of social disruption and warfare, the present author argues for its role in shaping local aristocratic identity, not least through its emphasis on genealogy and its favourable presentation of royal overlordship. The pro-royal focus (*regimen regale*) of *Króksfjarðarbók* is then contrasted with the more sceptical and reactionary stance towards centralized kingship (*regimen politicum*) discernible in *Reykjarfjarðarbók*, *Sturlunga saga*'s somewhat younger main redaction.

Helgi Þorláksson
Háskóla Íslands
Árnagarði við Suðurgötu
IS-101 Reykjavík
htho@hi.is